

Міністерство освіти і науки України
Житомирський державний університет імені Івана Франка
Історичний факультет
Кафедра спеціальних історичних дисциплін та правознавства
Центр історіографічних досліджень

НАУКОВІ ПРАЦІ Центру історіографічних досліджень

ВИПУСК 4

Житомир 2018

Міністерство освіти і науки України
Житомирський державний університет імені Івана Франка
Історичний факультет

Кафедра спеціальних історичних дисциплін та правознавства
Центр історіографічних досліджень

НАУКОВІ ПРАЦІ

Центру історіографічних досліджень

ВИПУСК 4

Житомир 2018

УДК 930.2
ББК 63.2
Н 34

Рекомендовано до друку рішенням вченої ради
Житомирського державного університету імені Івана Франка
(протокол № 16 від 25 червня 2018 р.)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор: **Ярмошик І.І.**, доктор історичних наук, професор;
Редактори: **Маркевич О.В.**, кандидат історичних наук, старший викладач;

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Панченко В. С. – кандидат історичних наук, голова циклової комісії суспільних дисциплін Житомирського торговельно-економічного коледжу КНТЕУ.

Магась В. О. – кандидат історичних наук, доцент кафедри суспільних наук Житомирського військового інституту імені С.П. Корольова.

Н 34   **Наукові праці Центру історіографічних досліджень. Випуск 4:** Збірник статей за результатами роботи Центру історіографічних досліджень. – Житомир, Типографія SMYK studio 2018. – 89 с.

У збірнику представлені статті за результатами роботи Центру історіографічних досліджень та тези доповідей студентської конференції «Ідеї національного Відродження у слов'янських країнах XVIII – XIX ст. у історичній спадщині дослідників», яка відбулася у Житомирському державному університеті імені Івана Франка 26 квітня 2018 року.

Розміщені у збірнику статті стосуються таких напрямків: «Загальні питання історії слов'янських народів», «Видатні постаті національного Відродження слов'янських народів», «Права людини: історичний вимір і сучасні тенденції». Збірник розрахований на викладачів, аспірантів, студентів та всіх, хто цікавиться історією.

Друкується в авторській редакції

УДК 930.2
ББК 63.2

© Колектив авторів, 2018
© Житомирський державний університет ім. Івана Франка

ЗМІСТ

ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ ІСТОРІЇ СЛОВ'ЯНСЬКИХ НАРОДІВ

Василюк Іван

Розвиток економіки західноукраїнських земель у складі Польщі в міжвоєнний період (1918–1939 рр.)

Пустушева Вікторія

Історичний розвиток благодійності на українських землях

Шадурська Марія

Козацько-старшинське літописання як етап розвитку української історіографії

Кондратюк Наталія

Видатні діячі чеського та словацького національного Відродження

ВИДАТНІ ПОСТАТІ НАЦІОНАЛЬНОГО ВІДРОДЖЕННЯ СЛОВ'ЯНСЬКИХ НАРОДІВ

Вовк Олексій

Білоруський історик, народник, громадський діяч Митрофан Вікторович Довнар-Запольський та його спадщина

Гуда Тетяна

Громадсько-політична діяльність Антона Луцкевича

Школьник Ярослав

Йосиф Добровський як родоначальник чеського просвітництва

Шевчук Сніжана

Йоахим Лелевель – «батько польської історії»

Ганько Юлія

Іван Шишманов і болгарський позитивізм

Радчук Катерина
Кароль Шайноха – відомий польський романтик

Розбицька Христина
Політичні та історичні погляди К.Каліновського

Лашевич Крістіна
Внесок М. Дринова у розвиток болгарської історіографії

Лісогурська Ірина
Вацлав Томек – представник консервативного напрямку в чеській історіографії

Макарчук Ігор
Постать Томаша Масарика в історіографічній спадщині Чехії

Павлюк Марія
Франтішек Палацький як фундатор чеського романтизму

Костецька Альона
Чеський позитивізм: Ярослав Голл

ПРАВА ЛЮДИНИ: ІСТОРИЧНИЙ ВИМІР І СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ

Цивінська К. В.
Конституційний статус людини і громадянина: проблеми захисту

Блах А. В.
Конституційний статус людини і громадянина: проблеми захисту

Загарій В.В.
Причини корупції в Україні, шляхи її подолання

ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ ІСТОРІЇ СЛОВ'ЯНСЬКИХ НАРОДІВ

Іван Василюк

Студент 4 курсу історичного факультету

Житомирського державного університету імені Івана Франка

Науковий керівник: д.і.н., професор Ярмошик І.І.

Розвиток економіки західноукраїнських земель у складі Польщі в міжвоєнний період (1918–1939 рр.)

У результаті розпаду Австро-Угорщини західноукраїнські землі у 20-х роках ХХ ст. анексували Польща, Румунія і Чехословаччина. Землі з найбільшим числом українського населення відійшло до Польщі. У 1923 р. Рада послів Антанти у Версалі визнала суверенітет Польської держави над Східною Галичиною та Волинню. На цій території було створено чотири воєводства: Львівське, Станіславське, Тернопільське і Волинське, на яких іноземні поневолювачі встановили напівколоніальний режим. Господарське життя цих земель повністю залежало від Польщі, яка на той час в економічному розвитку значно відставала від розвинених країн світу [6].

Тема нашого дослідження в різних контекстах виступала предметом наукових пошуків низки дослідників: Б. Лановика, З. Матисякевича, Г. Дильонгової, Л. Зашкільняка, М. Тимовського, Я. Кеневича, А. Джурока, М. Галензовського, Л. Камінського.

Мета статті полягає в тому, щоб на основі аналізу господарського життя виявити основні тенденції економічного розвитку західноукраїнських земель, які входили до складу Другої Речі Посполитої в період між двома світовими війнами (1918 – 1939 рр.).

Відразу після приєднання західноукраїнських земель економічна політика польського уряду була спрямована на їх перетворення в аграрно-сировинний придаток, джерело сировини, дешевої робочої сили й ринок збуту різноманітних товарів. Загалом уся країна була поділена на дві господарські

території: “Польщу А” й “Польщу Б”. До першої входили безпосередньо польські землі, а до другої – переважно західнобілоруські й західноукраїнські. Здійснюючи численні реформи, спрямовані на розвиток промисловості своєї корінної території, керівництво країни водночас свідомо гальмувало промислове будівництво на західноукраїнських землях. Це підтверджує той факт, що в “Польщі Б” видача дозволу на відкриття нових промислових підприємств була зведена до мінімуму, а встановлені урядом високі залізничні тарифи обмежували її зв’язки з ринками “Польщі А”. Унаслідок такої політики в останній сконцентрувалося понад 80% металообробної, електротехнічної, хімічної, текстильної, паперової промисловості, виробництво цукру, цегли й вапна. У “Польщі Б” основою промислового виробництва були, передусім, сировинні галузі – деревообробна, нафтова й озокеритна, проте в 20-х – 30-х рр. ХХ ст. іноземним капіталом вони були доведені до занепаду. Прибравши до своїх рук багаті родовища нафти в різних країнах Європи, Америки й Азії, міжнародні нафтові концерни були набагато більше зацікавлені в придушенні західноукраїнської нафтової промисловості, аніж у її розвитку. Вони експлуатували тільки старі родовища, які поступово виснажувалися. У зв’язку з такою політикою наприкінці 30-х рр. ХХ ст. озокеритні шахти фактично зовсім припинили свою роботу [5, с. 413-414].

Окрім таких негативних тенденцій, для західноукраїнських, як і західнобілоруських земель, була характерна ще й фактично повна відсутність соціальних гарантій для місцевого населення: ігнорування роботодавцями закону про 8-годинний робочий день, низька оплата праці, широкомасштабне використання жіночої та дитячої праці, тяжкі, а подекуди непосильні умови роботи і, як наслідок, збільшення нещасних випадків і каліцтв на підприємствах тощо. Як свідчить статистика, на 1938 рік Західна Україна виробляла лише 7 – 10% промислової продукції Польщі (зауважимо, що вона становила чверть населення й території країни). У промисловості регіону переважали галузі, які без значних капіталовкладень забезпечували високі прибутки.

Промисловість продовжувала контролювати іноземний капітал. Українське приватне підприємництво розвивалося повільно. У Галичині українські промисловці об’єдналися у громадську організацію, яка називалася

“Союз українських купців і промисловців”, а їх кредитовим органом був Торговельно-промисловий банк, заснований у 1926 р. [1].

Доволі скрутне становище склалося в сільському господарстві. Близько 45% землі належало поміщикам, церкві й державі. Таким чином, домінування великого землеволодіння ускладнювало позиції розвитку аграрного сектора в економіці цілого краю. Більш ніж 81 % селян у Західній Україні були малоземельними. Усе ще зберігалася така негативна риса, як система натуральної оплати праці: іноді повністю, а подекуди частково. Усе більше поширювалися процеси відробітків селян за випас худоби, за зимові позички від поміщиків тощо. Такі тенденції у своїй сукупності, зрештою, призвели до розгортання в другій половині 20-х рр. ХХ ст. масового селянського антипоміщицького руху. Як правило, форми протестів селян зводилися спочатку до відмови виконувати повинності на користь землевласників, згодом методи боротьби набули більш радикального характеру. Наприклад, пізніше селяни стали вдаватися до розбійницьких нападів на поміщиків та членів їхніх родин, до спалення панських маєтків. Це пояснювалося тим, що довготривале польське засилля на західноукраїнських землях не могло не спровокувати селян на такі дії.

До ще більшого ускладнення становища призвело заселення земель «східних кресів» польськими фермерами, або, як їх ще називали, осадниками – демобілізованими солдатами, офіцерами польської армії, членами їх сімей, відставними чиновниками, а також цивільними добровольцями-переселенцями із числа поляків. У грудні 1920 року польський сейм прийняв закон, згідно з яким лише у Волинському воєводстві для військових колоністів було виділено 111, 7 тис. га найкращих земель. Наприкінці 1922 р. тут уже нараховувалося 3104 господарства колоністів. Відстоювала їх інтереси Центральна спілка військових поселенців, а на місцях – воєводські та повітові спілки. Понад 450 тис. га західноукраїнських земель до 1923 р. зайняли цивільні колоністи. У результаті цього за міжвоєнний період на окупованих українських територіях Польщі осіло близько 300 тис. поляків [2]. На 1938 р. було створено 35 тис. господарств осадників, найбільше їх нараховувалося на Тернопільщині й Волині, їм належало 12% усіх земельних угідь [6]. Збільшилася й питома вага

іноземців серед населення краю, особливо високими темпами зростала кількість неукраїнського населення в містах. Наведемо для прикладу дані, які часто фігурують у польських джерелах: у найбільшому місті Західної України – Львові – на 1939 рік проживало 16,2 % українців, у той час як частка поляків становила аж 50,8 %, а євреїв – 31,9 % [8]. Основною метою осадників було те, що вони мали сприяти асиміляції українського населення й у разі потреби виконувати каральні функції. Осадники отримували кращі землі (протягом 1919 – 1929 рр. понад 600 тис. га) [2]. Це породжувало жорстку соціальну нерівність і корупцію, оскільки українці на своїх етнічних землях опинилися фактично в пригніченому становищі [6].

За умов “земельного голоду” в західноукраїнському краї осадницька політика призводила, з одного боку, до погіршення становища корінного населення Східної Галичини, яка була головним осередком концентрації цивільних осадників, а з іншого – до загострення міжнаціональних взаємин. Не могла послабити напруженості й заохочувана польськими урядами еміграція зі східних воєводств (Львівського, Станіславського, Тернопільського й Волинського) малоземельного й безземельного селянства. Слід також зауважити, що польська влада сама стимулювала виїзд українського населення за кордон. Натомість, водночас, вона стримувала еміграцію польського населення з території Західної України [4, с. 46].

У 20-х – 30-х рр. ХХ ст. сформувалася розгалужена мережа українських кооперативів, яка включала кредитні спілки, об’єднані в асоціацію “Центробанк”; молочні кооперативи, об’єднані в спілку “Маслосоюз”, що експортувала масло до таких країн, як Чехо-Словаччина, Австрія, Швеція та Палестина. Міську ж торгівлю представляла спілка “Народна торгівля”. Якщо простежити тенденцію розвитку українських кооперативів упродовж усього міжвоєнного періоду, то в Східній Галичині, наприклад, відбувається суттєве зростання їх кількості (із 580 в 1921 р. до 4000 в 1939 р.). Загалом кооперативи об’єднували до 700 тис. членів. Слід також зазначити, що польська влада всіляко намагалася стримувати розвиток української кооперації, зокрема шляхом надання пільг польським кооперативам й обмеженням діяльності

українських кооперативів другорядними господарськими сферами [3, с. 233-234; 53].

Загалом, саме кооперація відіграла визначальну роль у господарському житті українців. У Польській республіці в другій половині 1930-х рр. на західноукраїнських землях функціонувало 47,5 % кооперативів і 43 % кооператорів від загальнопольських; у галицьких воєводствах – відповідно 39,4 % і 36,6 %, із них українських кооперативів, об'єднаних у Ревізійному союзі українських кооперативів (РСУК), було 66,3 % (3455 кооперативів). Українську кооперацію представляли “Народна торгівля” – спілка міських споживчих кооперативів; “Центросоюз” – союз кооперативів, до складу якого входили повітові союзи кооперативів (27 ПСК) і 2081 сільський кооператив-магазин, діяльність яких мала універсальний характер (споживчої та сільськогосподарської кооперації, зокрема в загальних торговельних операціях сільськогосподарська діяльність становила 67,2 %); “Маслосоюз” – виробничо-торговельний союз кооперативів із 136 районними кооперативами-молочарнями, до яких поставляли молоко 1298 сільських збірень і селяни-виробники; кредитна кооперація з “Центробанком”, 114 міськими “Укрінбьяннами” і 543 сільськими кооперативами “райфайзенками”. Діяли такі кооперативи, як пасічний “Рій”, “Шовк”, “Українське народне мистецтво”, “Кооператив інженерних робіт” тощо [1; 7, с. 488-489].

Динаміка зростання товарних оборотів і доходів української кооперації була значною. Так протягом 1925-1938 рр. збільшилися обсяги збуту масла “Маслосоюзом” у 17,9 разів, доходи – у 14 разів, товарообіг “Центросоюзу” – у 18,3 разів, обсяги збуту продукції селянських господарств – у 7,9. У 1938 р. у структурі продажу сільськогосподарської продукції рослинницька галузь становила 67,6 %, тваринницька – 16,9 %. Проте українська кооперація не була економічно потужною. У 1938 р. частка українських кооперативів приблизно становила 10,7 % від загального товарообігу кооперативів Польської держави [1]. Кооперативний рух почав розглядати себе як знаряддя самоврядування й економічного самозахисту.

Упродовж 1929-1933 рр. тривала світова економічна криза, що особливо хворобливо відбилася на розвитку західноукраїнських земель, населення яких

опинилося на межі голоду, в умовах якої хронічним явищем було безробіття. У 1936 р. тільки у Львові налічувалося більш ніж 30 тисяч безробітних. У Бориславі кількість безробітних на вересень 1939 р. становила 4500, а працюючих – 3500 чоловік. У Станіславському воєводстві, за заниженими даними офіційної статистики, налічувалося близько 13 тис. безробітних.

Отже, економічне становище західноукраїнських земель, які перебували в складі Другої Речі Посполитої між двома світовими війнами, було вкрай складним і суперечливим. Правителі Польщі свідомо гальмували їх господарський розвиток, перетворюючи ці землі на аграрний сировинний придаток до власних промислових центрів. Захищаючи себе від національного й соціального гноблення, місцеве населення, долаючи неймовірні труднощі, організувало десятки кооперацій: торгових, молочарських, фінансово-кредитних, страхових, споживчо-закупівельних та ін. Панівною галуззю економіки було дрібне селянське господарство, здебільшого відстале й малоефективне. Більшість фабрик і заводів, які все ж будувалися, переробляли сільськогосподарську продукцію. Найбільшого успіху досягли промислові підприємства, які були тісно пов'язані з кооперативними організаціями.

Список використаних джерел та літератури:

1. Економічний розвиток західноукраїнських земель в 1920-1930-х роках. Економічна думка українських суспільних діячів [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://pidruchniki.com/1405100340407/politekonomiya/ekonomichniy_rozvitok_zahidnoukrayinskih_zemel_1920-1930-h_rokah_ekonomichna_dumka – Заголовок з екрану.
2. Західноукраїнські землі в міжвоєнний період (1921-1938). Соціальне й економічне становище західноукраїнських земель [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://pidruchniki.com/1854051656899/istoriya/zahidnoukrayinski_zemli_mizhvoyenni_period_1921-1938 – Заголовок з екрану.

3. Зашкільняк Л. О., Крикун М. Г. Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів / Леонід Зашкільняк, Микола Крикун. – Львів: Львівський нац. ун-тет ім. І. Франка, 2002. – 752 с.

4. Коростіль Н. Соціальне становище українських аграріїв Східної Галичини у 20-30-ті рр. ХХ ст. / Наталя Коростіль [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/13091/04-Korostil.pdf?sequence=1> – Заголовок з екрану.

5. Лановик Б. Д., Матисякевич З. М., Матейко Р. М. Західноукраїнські землі в 20- 30-х роках ХХ ст. // Економічна історія України і світу: Підручник / За ред. Б. Д. Лановика. – 6-те вид, перероб. і доп. – К.: Вікар, 2004. – С. 412 – 422.

6. Польська окупація Західної України в 1918-1939 роках. Як це було [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.istpravda.com.ua/articles/2011/02/3/21714/> – Заголовок з екрану.

7. Тымовский М., Кеневич Я., Хольцер Е. История Польши / Тымовский Михал, Кеневич Ян, Хольцер Ежи / Перевод с польск. – М.: Изд-во «Весь Мир», 2004. – 544 с.

8. Dziurok A., Gałęzowski M., Kamiński Ł., Musiał F. Od niepodległości do niepodległości. Historia Polski 1918 – 1989 / Adam Dziurok, Marek Gałęzowski, Łukasz Kamiński, Filip Musiał. – Warszawa, 2014. – 510 s.

Вікторія Пустушева
студентка 4 курсу історичного факультету
Житомирського державного університету імені Івана Франка
Науковий керівник: к.і.н., старший викладач Маркевич О.В.

Історичний розвиток благодійності на українських землях

Розвиток благодійності на українських землях пройшов певну еволюцію, котра пов'язана з суспільним, політичним і культурним розвитком. Метою

даної розвідки простежити етапи розвитку благодійної діяльності на українських землях і визначити її форми та найвідоміші прояви.

Перший етап – це зародження благодійності (від первіснообщинного ладу до заснування Київської Русі). Тут благодійність мала вигляд неформальної взаємодопомоги у спільнотах, котрі стихійно створювались через необхідність людей кооперуватися, щоб вижити [7, с. 16]. На цьому етапі благодійність базувалася на принципах турботи, взаємовиручки.

На другому етапі (IX ст. – кінець XVI ст.) благодійність проявилася як соціальне явище. Найпоширенішою формою благодійності в цей час була – князівська добродійність. Князі здійснювали роздачу милостині, відбувалося харчування при княжому дворі, по місту розвозили продукти для нужденних, хворих, саодинок. Окрім того, князі багато коштів вкладали в розвиток освіти та культури. Безперечно поширенню благодійності сприяло прийняття християнства у 988 році.

Першим проявом благодійності як державного обов'язку – вважається Статут 996 р., прийнятий князем Володимиром Великим, за яким впроваджувалася десятина на утримання монастирів, церков, лікарень та спорудження Десятинної церкви і церкви Св. Василя [3, с. 165].

Покровителями нужденних були також: Ярослав Мудрий, Володимир Мономах, Дмитро Донський, Олександр Невський. Ці князі окрім роздачі їжі, грошей та надання притулку бідним, сприяли і розвитку освіти, культури.

Благодійна підтримка населення через церкви мала своє поширення серед галицько-волинських, польсько-литовських князів. На даному етапі розвитку благодійності найбільшого розповсюдження набула форма допомоги нужденним переважно від держави, в меншій мірі – від приватних заможних осіб [8, с. 7].

З 80-х років XVI ст. до початку XVIII ст. триває третій етап розвитку благодійності в Україні, який пов'язується з розвитком братств (в Дрогобичі, Перемишлі, Більську, Холмі, Замості, Бережанах), які відкривали школи і шпиталі для бідних та утримували їх власними засобами. Братства – це всестанові, загальнонаціональні організації, що створювалися навколо церкви, сприяючи культурно-національному відродженню. Їм належали великі заслуги

у справі збереження української православної традиції, у становленні громадянського суспільства, його етнонаціональної консолідації, у підвищенні рівня культури і освіти [7, с. 183]. Вони відіграли значну роль у суспільно-політичному та культурному житті суспільства, в боротьбі проти політики національного і релігійного утисків Польщі та католицької церкви в Україні і Білорусії. У 80-х роках XVI ст. було створене найвпливовіше перше Львівське Успенське Ставропігійне братство, члени якого розгорнули широку діяльність: придбали друкарню, відкривали школи [6, с. 9]. Від 1585 р. його покровителем став князь К. Острозький, а згодом – князі Вишенські, Ружинські, Потоцькі.

Окрім того, набула широкого розвитку форма благодійності приватних осіб. Відомими благодійниками були князі Острозькі. Костянтин Острозький був робив щедрі пожертви на храми (спорудив дві церкви у Вільно, в Острозі заснував монастир Святої Трійці, підтримував пожертви Києво-Печерський монастир). Костянтин (Василь) Острозький створював школи по Україні та заснував у 1576 р. – Острозьку академію, подарувавши їй багату бібліотеку та збудував першу друкарню, для утримання якої передав свої маєтки.

Одним з яскравих меценатів і благодійників був випускник Острозької академії – Петро Конашевич-Сагайдачний. Він опікувався Київським і Львівським братством, сприяв відновленню шкіл, монастирів, церков та робив великі пожертви на користь цих закладів [4, с. 19].

Відомі політичні діячі, освіти і мистецтва бачили у цьому суспільну потребу. Петро Могила, Іван Мазепа, родина Розумовських – усі вони сприяли розвитку освіти і культури на українських землях. Окремо виділяють діяльність Івана Мазепи. Своїми універсалами він підтвердив усі попередні надбання Братського монастиря і подарував від себе 17 дворів на Подолі та деякі села. Крім того, І.Мазепа щороку давав на стипендії студентам 1000 золотих, поповнював бібліотеку різними книжками. Коштом І.Мазепи постали кам'яні споруди Братського монастиря та Богоявленська церква, збудовано навчальний корпус академії. Гетьман витратив багато фінансів на будівництво церков. Особливу цінність має Вознесенський собор з монастирем у Переяславі, на що І.Мазепа витратив понад 300 тисяч золотих. З будов, котрі лише закінчував

будувати Мазепа, є Спаська церква Мгарського монастиря, фінансування трапезні Густинського і Мгарського монастирів. [4, с. 33].

Четвертий етап (XVIII – XIX ст.) – характеризується всебічним розвитком меценатства та спонсорства в сферах культури та освіти, але не лише «за покликом душі», а й для самопопуляризації. На даному етапі вагомий вклад у розбудову культури зробили Дмитро Трощинський (у Кибенцях заснував приватний театр, у м. Кагарлик побудував палац, заснував бібліотеку, посадив великий парк). Окрім того, Дмитро Трощинський став одним із ініціаторів видання «Енеїди» Іваном Котляревським.

Відомий діяч Григорій Галаган відкрив у Прилуцькому повіті Сокиринське ощадне-позичкове товариство. В 1876 році склав детальний план початкового навчання, який був цілком прийнятий земством. Також Григорій Галаган пожертвував свою садибу в с.Дігтярі для побудови ремісничого училища. А у пам'ять свого померлого сина Павла, відкрив колегію Павла Галагана у Києві (1871 рік) [2, с. 85].

П'ятий етап (XIX – поч. XX ст.) вважається «Золотою добою» українського благодійництва через величезну кількість меценатів. Це було спричинено активізацією суспільно-культурної діяльності через суспільно-політичні і суспільно-економічні перетворення (відміна кріпацтва, розвиток ринкових відносин, зародження громадянського суспільства) [1, с. 97]. Меценати вкладали великі гроші в мистецтво, живопис; збирали власні колекції, проводили виставки. Саме діячі-меценати сприяли розвитку і поширенню мистецтва. Були створені перші благодійні організації. В.Дідушицький, А.Потоцький, Л.Сапега в 1870-80-их рр. у Львові заснували благодійну організацію ім. К.Шайнохи з метою допомоги науковцям і літераторам. Меценати цього періоду активно допомагали школам, лікарням, піклувалися про жебраків, сиріт, безпритульних, глухонімих, людей похилого віку, хворих [7, с. 56]. Здійснювались численні пожертви закладам освіти через духовні заповіді, стипендіальні фонди, благодійні організації і земства.

Найвідомішими благодійниками цього періоду були: І.Скоропадський (котрий здійснював численні пожертви в освіту, відкрив багато гімназій та шкіл, заснував початкове училище, пансіон для підготовки народних вчителів).

Також родина Ханенків завжди підтримувала мистецтво, допомогла заснувати у 1884 році Київський художньо-промисловий і науковий музей. Родина Симиренків – добре відома сім'я благодійників, котрі спорудили лікарню на 150 ліжок, шестикласну школу, театр, передавали 1/10 своїх доходів на розбудову української культури, матеріально підтримували М.Драгоманова, М.Коцюбинського та інших діячів [2, с. 121].

Шостий етап розвитку благодійності розпочався на початку ХХ ст. та триває і сьогодні. Добročинність почала набувати нових форм. Зокрема, можна виділити добročинність під окремі проекти – фандрейзинг. Це процес залучення коштів та інших ресурсів (людських, матеріальних, інформаційних), які організація не може забезпечити самостійно, та які є необхідними для реалізації певного проекту або своєї діяльності в цілому [3, с. 54].

Отже, благодійність – це явище, котре пов'язують з опікою про бідних, немічних, що є однією з функцій соціальної держави. Окрім того розрізняють наступні поняття «меценатство», «добročинність» та «благодійність». Вони несуть один зміст, але різняться за своїми означеннями. На українських землях розвиток благодійності пройшов 6 етапів і за такий проміжок часу не мало змінився. Благодійність стала більш добровільною, безкорисливою, щирою. Звичайно, ніхто не відміняє певні аспекти корисливості, але на сучасному етапі благодійність є добровільним і бажаним феноменом. І це не дивно, дивлячись на давнє коріння української благодійності.

Список використаної літератури:

1. Галай А. О. Історія становлення та розвитку громадської добročинної діяльності / А. О. Галай // Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. 2012. - №4. – С. 45-49.
2. Дмитрієнко М. Добročинність як атрибут громадянського суспільства : історія і сучасність / М. Дмитрієнко, О. Ясь // Розбудова держави.-1994.-№6.- С.37-44.
3. Донік О.М. Благодійність в Україні (XIX – початок ХХ ст.) / Донік О.М. // Український історичний журнал. - 2005. - № 4. - С. 159-177

4. Колосова Н. А. Європейські традиції меценатства в історії культури України / Н. А. Колосова // Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. – 2013. - №3. – С. 67-71.
5. Лазечко П. Меценати української культури [Подружжя Русових] / П. Лазечко // Дзвін. – 2003. - № 9. – С 127-130.
6. Ступак Ф. До історії благодійницьких організацій. В кн.: Образи епохи / Ф. Ступак. – К., 1994. – С. 35.
7. Чернявська О. В. Фандрайзинг. Навч. посіб. – 2-ге вид., з доопрац. та допов. / О. В. Чернявська, А. М. Соколова – К.: Алерта, 2015. – 272 с.
8. Лазечко П. Меценати української культури [Подружжя Русових] / П. Лазечко // Дзвін. – 2003. - № 9. – С 127-130.

Марія Шадуська
студентка 4 курсу історичного факультету
Житомирського державного університету імені Івана Франка
Науковий керівник: д.і.н., проф. Ярмошик І.І.

Козацько-старшинське літописання як етап розвитку української історіографії

Одним із джерел вивчення історії України є козацько-старшинські літописи, створені у кінці XVII – початку XVIII століття. Козацькі літописи – умовна назва українських літописів, яка усталилася ще у XVIII ст. Актуальним напрямком розвитку сучасної історичної науки є їх всебічне дослідження. Наприкінці XIX – на початку XX ст. спостерігалось загальне пожвавлення та зростання наукового інтересу до проблем дослідження творчості козацьких літописців.

Зародження українського козацтва, його становлення як провідної верстви українського соціуму, створення Запорозької Січі мало безпосередній і в той же час опосередкований вплив на розвиток історичних знань, підвищення інтересу української спільноти до власної історії. Спираючись на історичне підґрунтя козацькі очільники вбачали моральну підтримку своєї

боротьби за волю і незалежність України. Передумовою створення, характерних для середини та другої половини XVII ст., козацько-старшинських літописів, хронік і щоденників, стала поява на Січі високоосвідчених людей та створення січових шкіл [4, с.103].

Отримання з козацьких літописів максимум відомостей, прагнення розібратися в неповній або суперечливій інформації – одне завдань джерелознавства [3]. Дослідник літописних текстів «должен быть языковедом, историком литературы, историком, в известной мере психологом, должен обладать знаниями в области истории общественной мысли, знать во всех деталях эпоху, к которой относится его произведение», - зазначав академік Д.С.Лихачов [5, с.52].

Осмислити історію України неможливо без заглиблення у вивчення періоду становлення та розквіту козацької держави. Козацтво, перетворившись у провідну національно-визвольну і державотворну силу українського суспільства, справило потужний вплив і на розвиток української історичної думки. Джерельна база цього часу відображена багатоманітними видами джерел, помітне місце серед яких займають і козацько-старшинські літописи.

Найвідомішими та найчастіше згадуваними у науковому середовищі є твори генерального канцеляриста Самійла Величка, гадяцького полковника Григорія Грабянки та Самовидця. Існують припущення, що справжнім прізвищем Самовидця є Ракушка-Романовський (хоча у історіографії це питання є приводом для дискусій). Тематика літописів, загалом подібна. Всі три літописи привернули увагу насамперед дослідників історії в середині XIX ст. завдяки праці членів Київської Тимчасової комісії з розгляду давніх актів.

Козацько-старшинські літописи унаслідували традиції літописання і знаменували завершення літописного жанру. За своєю суттю козацько-старшинські літописи XVIII ст. не є літописами в прямому значенні. Вони являють собою компіляції більш давніших літописів з доповненнями авторів. Часто автори цих літописів описували події очевидцями яких вони були самі. Суттєвим для даного виду жанру у XVIII ст. стало звільнення від написання літописів монахів і перехід літописання до рук цивільних осіб, в основному представників козацької старшини.

Автори козацьких літописів не тільки реєстрували події минулого і сучасного, але прагнули охопити цілісність історичних подій, показати їх безперервну тяглість і самотність. Головною темою розглянутих пам'яток є військово-політична історія українського народу в XVII–XVIII ст. Питанням соціально-економічного життя відводилося в літописах другорядне місце. Інтерес до історії церкви та екстремальних природних явищ виявлявся насамперед у творах, які як за композицією, так і за способом викладу матеріалу наближаються до хронік попередніх століть.

Більшість зі збережених до сьогодні рукописних історичних збірників датовано другою половиною XVIII ст. Це, вочевидь, може бути пов'язано з кількома чинниками. Ранні збірники просто не збереглися, на їх основі виготовлені пізніші копії. Рукописні збірники в умовах відсутності світського книгодрукування виступали єдиною формою рефлексії історичної думки, зберегли тяглість і традицію історіописання на теренах Лівобережної України-Гетьманщини.

Козацькі літописи, як спомини української історіографії, яскраво свідчать про те, що чим більше посилювався соціальний і національний гніт українського народу і обмежувались його права, тим живучішими серед широких народних мас залишались згадки про славні дні визвольної війни 1648 р. Серед усіх персоналій, що фігурують у творах козацького історіописання, найбільше уваги приділено фундатору Козацької держави, «батькові вітчизни» Богданові Хмельницькому. Це чи не єдина особа в козацьких наративах, яка заслужила загального, за поодиноким виключенням, схвалення та позиціонування як героя.

Літопис Самовидця як основа, начало для вивчення історії України і пам'ятка історіографії та літератури є одним із найцікавіших, де пояснюється історія буремної доби XVII ст.

Літопис Самовидця, який висвітлює події з 1648 по 1702 р., поряд із іншими творами козацько-гетьманської доби документально доводить і пояснює як сформувався український козацький політикум, дозволяє з'ясувати давність і самотність його походження, плинність та історичну легітимність полково-сотенного устрою України, його демократичних засад. В концепціях

автора літопису Самовидця помітні не антиросійські чи антицарські погляди, а тільки автономістичні козацько-українські настрої, притаманні багатьом граматичним особам України кінця XVII і початку XVIII століття. Одночасно українознавчий підхід до «Літопису Самовидця» дає можливість у повнішій мірі відстежити розвиток української літописної традиції. З моменту відкриття літописних списків в нашій історіографії непохитно уклалася думка про цей літопис, як твір XVII ст., а на його творця, як на очевидця і, в незліченних епізодах, спільника згаданих ним подій.

Поряд із козацькими літописами чільне місце посідають місцеві літописи України. Серед них цікавими пам'ятками XVII ст. є низка коротких монастирських літописів. Особливе місце з них посідає Межигірський літопис, який було названо так тому, що він був складений і знаходився довгий час у Межигірському монастирі, поряд із Києвом. В літописі, головним чином описуються козацькі рухи, а також інші важливі події, які відбувалися у ті часи в Києві, Переяславі та їх передмістях. В процесі глибшого пізнання ведення Визвольної війни та діяльності козацької старшини Межигірський літопис являє собою неабиякий важливий інтерес, оскільки він являється вагомим додатком до інших літописних споминів.

Літопис Григорія Граб'янки – другий з-поміж великих козацьких літописів, написаний церковнослов'янською мовою. Автор пропонує генезу українського народу з подій, що відображають винятково позитивні моменти у співпраці між Україною і Росією. Він аналізує національну історію від найдавніших часів і до виборів на посаду гетьмана Івана Скоропадського, подаючи її у своїй інтерпретації. Проте подіям давньої доби, до початку діяльності Богдана Хмельницького, літописець відводить дуже небагато місця. Г. Граб'янка дав власне бачення інституту гетьманства, політичну оцінку діяльності інших видатних постатей, котрі сприяли стабільності держави, дбали про її монолітність та єдність, а також представив власну політичну оцінку доби Хмельниччини.

Літопис Самійла Величка – визначна пам'ятка культури кінця XVII-початку XVIII ст. – відома літературознавцям, історикам, культурологам та

широкому загалу поціновувачів уже з 1864 р., яка містить виклад історичних подій від початку визвольної війни українського народу 1648-1654 рр. і до 1720 р. Літопис С. Величка був першим серед історико-літературних творів, у якому історія України вже розглядалася в контексті розвитку європейської цивілізації XVII ст.

Літопис Величка зробив великий вплив на історичні погляди Т.Шевченка, послужив йому одним із важливих джерел при написанні цілої низки поезій на історичні теми, так само як літопис Самовидця — на П. Куліша, а Г.Грабянки — на М. Костомарова.

Лизогубівський літопис як пам'ятка історіографії становить певний інтерес з точки зору поглядів на явища українського життя представників козацької старшини, які, на зразок Якова Лизогуба, історичними мотивами прагнули довести свої заслуги перед російською державою, одночасно не цураючись власних автономістичних поглядів.

Козацькі літописи XVII-XVIII ст. залишили глибокий слід в українській історіографії та суспільно-політичній думці XIX ст. Починаючи з другої половини XIX ст. козацькі літописи привертають увагу науковців, письменників, журналістів і пересічених людей, які цікавляться історією України та українського козацтва й українською художньою літературою тощо.

«Надто багато де в чому «козацькі літописи», – писав М.Грушевський, – в змалюванні подій XVII століття виявились несаможитливими: вони ґрунтуються на польських літературних джерелах, а в частинах самостійніших – неточні, суб'єктивні, навіть інколи фантастичні» [1, с.116].

Визначною є думка історика Костомарова стосовно процесу створення літописних пам'яток: «З південноруськими літописами відбувалося майже те ж, що з південноруськими думами. Як думи переходили з уст в уста кобзарів, так і літописи з рук у руки списувачів і з'являлися в різних списках та змінах. Таким чином з двох літописів складався один і навпаки: з одного створювалися два й більше, одержували право особистості, доповнювалися новими вставками і таким чином ставали вже окремими творами» [2, с.17].

Вплив історичної епохи кінця XVII ст. – початку XVIII ст. мала вагомий вплив на формування нової генерації українських істориків, філософів

мислителів, письменників, художників, творчість яких збагатила духовний світ українців. З нею пов'язане зародження козацького історичного літописання, поступове виокремлення історичних знань в окрему складову суспільної свідомості. Києво-Могилянська академія, а також інші навчальні заклади стали потужними осередками історичної думки, своєрідною кузнею інтелектуалів, професійних істориків. XVII - початок XVIII ст. – вважається періодом становлення і розвитку автономістських, антипольських, антитурецьких і антимосковських мотивів української історичної думки [4, с.113].

Українська наука має достатню джерелознавчу базу для вивчення діяльності українського козацтва, для аналізу змісту та характеру державотворчих процесів в Україні XVII – XVIII ст.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Грушевский М. Об украинской историографии XVIII века/ М.Грушевский/ Известия АН СССР.-VII серия.- 1934.-№ 3.
2. Дзира Иван. Політико-правовий рівень національної свідомості за матеріалами історико-літературних пам'яток 30-80-х років XVIII ст. / Иван Дзира // Історіографічні дослідження в Україні. - 2002. - 11. - С. 61-79.
3. Дзира І.Я. Козацьке літописання 30-х – 80-х рр. XVIII ст.: джерелознавчий та історіографічний аспекти / Інститут історії України НАН України. – К., 2006. – 567 с.
4. Калакура Я.С. Українська історіографія: Курс лекцій / Ярослав Калакура. – К.: Генеза, 2004. – 496 с.
5. Лихачев Д.С. Текстология – М.: Изд-во АН СССР, 1962. – С. 52.

*Наталія Кондратюк
студентка 3 курсу історичного факультету
Житомирського державного університету імені Франка
Науковий керівник: к. і. н., старший викладач Маркевич О. В.*

Видатні діячі чеського та словацького національного Відродження

Відродження чеського та словацького руху проходило у складних умовах бездержавності. Саме тому поставало питання не тільки у піднесенні мови, актуалізації історичного минулого цих держав, а й у безпосередній боротьбі за свої громадянські права.

У дослідженні чеського та словацького національного відродження особливо актуальним є дослідження політичних і культурних діячів цього періоду. Адже вони не просто причетні до цих історичних подій, а фактично їх творили.

Витоки відродження варто шукати на початку 20-30 –х рр. ХІХ ст. коли безпосередньо стали виникати різного роду просвітницькі організації. У 1828р. в Братиславі була створена студентська спільнота за ініціативи Л. Штура. [2, с. 354] Вона спеціалізувалася на вивченні мови, історії та літератури. Такі поодинокі студентські об'єднання часто давали світу дослідників, що у ході національного піднесення, відіграли не останню роль.

До числа таких діячів можна віднести Франтишика Палацького та його твір «Історія чеського народу», Павла Шафарика «Слов'янські старожитності», твори Адама Міцкевича та Яна Коллара.

Чеський і словацький поет, що народився у селі Мошовці. На початку свого життя вчився майстерності м'ясника. У 15 років Коллара за непослух батько вигнав з дому, але, завдяки одному з вчителів, підліток вступив до гімназії в Банській Бистриці. Після закінчення якої в 1817 р. став студентом Ієнського університету, і навчався до 1819 р. [4, с. 207].

Літературну діяльність Я. Коллар почав ще в роки навчання, проте найбільшу славу поету принесла поема «Дочка Слави» 1824 р. У ній Ян ідеалізує історичне минуле слов'янських народів, одночасно протиставляючи його трагічну долю сучасних слов'ян, і висловлює впевненість в майбутньому відродженні пригноблених слов'янських народів. До інших творів належить перша збірка словацьких народних пісень, видана разом з П. Шафариком у 1823 р. Вона стимулювала популярність історичного минулого, показувала велич та самобутність історичного народу.

Останні роки життя, починаючи з 1849 р., Коллар провів у Відні, де очолював в університеті кафедру слов'янської археології. Помер 24 січня 1852 р. у

Відні. На його надмогильній плиті вибиті такі слова: «За життя він в серці носив весь свій народ, А по смерті живе він в серці народу всього» [4, с.208].

Інший літературний діяч, що на арені життя національного відродження займає таке ж почесне місце як і Коллар – Павел Йозеф Шафарик. Народився 13 травня 1795 року в селі Кобелярове в родині євангельського пастора. Навчався в євангелическом ліцеї в Кежмарке. У 1815 р. відправився на навчання у Ієну. Певний час жив у Пресбурзі, де зблизився з Палацьким і Колларом [2, с.380].

Одним із перших літературних творів були "Початки чеського віршування, особливо просодії", виданий у 1818 р. Він справив сильне враження у літературних колах. Але попри велику популярність, науковість твору і досі під сумнівами. Після цього він обрав посаду вчителя і директора сербської православної гімназії в Новому Саді У 1825 році Шафарик, на вимогу мадярського уряду, був позбавлений посади директора і залишився тільки вчителем сербської гімназії. У цей складний період життя дослідника велику роль відіграв Палацький. Він зумів згуртувати інших дослідників, літературних діячів, дворян та інших однодумців та домогтися виплати для Шафарика субсидій. Подібні дії були основною причиною того, що вчений переїхав до Праги та почав писати чеською мовою.

Популярність дослідника зростала, а його твори зачіпали серця молоді та спонукали їх досліджувати історію рідного краю, говорити та писати рідною мовою та, найголовніше, пишатися своїм походженням.

У 1837 році виходить друком перша частина найбільш відомої його праці «Слов'янські старожитності». Дослідження прихильно зустріла критика та читачі. Згодом про неї напишуть: «Ця праця поклала край всім голослівним припущенням і всяким спорам в області слов'янської старовини. Під попелом давнини Шафарика вдалося знайти стільки світла, що не тільки історія слов'ян, але і їх старих сусідів - скіфів, кельтів, германців, сарматів, фінів та ін. - отримала несподівану ясність і достовірність. Проїнятий гарячою любов'ю до досліджуваного їм миру, Шафарик не забував, однак, про неупередженість; в благородній прагненні до істини він виставляв на вигляд не одні привабливі риси стародавнього слов'янства.» [1, с.566.]. Його популярність набирає обертів і з 1838 році він починає редагувати «Часопис Чеського Музею».

Твори Шафарика, як і його діяльність, принесли багато нового у хід чеського національного відродження. Але той факт, що він був відомий не применшувала складності його життєвого шляху. Часто йому доводилося творити, долаючи матеріальні і моральні труднощі. Проявилось у події 23 травня 1860 року, коли він кинувся в Влтаву. Його врятували, але життя дослідника завершилося 26 червня 1861.

Діяльність П. Й. Шафарика принесла свої плоди. 30-40-х рр.. XIX ст. національний рух досяг високого рівня розвитку. Активну роль відіграють організації «Взаємність» (1837-1840), «Словацьке літературне товариство» та ін. Причому словацький національний рух не поступався чеському.

На противагу Шафарика, словацьке відродження може має не менш відомого дослідника Людовіта Штура (1815-1856). Народився він в учительській євангелійській сім'ї, яка зберігала традиції словацької самосвідомості. Освіту здобув у євангелійському ліцеї Братислави і Галльському університеті.

Л.Штур першим сформулював програму розвитку національної самосвідомості широких народних верств. Основною перешкодою національного відродження вбачав проблему мови. Тому в першу чергу варто запроваджувати навчання у школах та проповіді у церквах словацькою мовою. Його заклики разом з літературними здібностями швидко згуртували навколо дослідника коло однодумців. Найвидатнішими його послідовниками були Й.М.Гурбан (1817-1888) і М.М.Годжа (1811-1870). [3, с. 218]

Після отримання визнання, Людовіт вийшов за рамки літературних кіл, і у 1842 р. за допомоги Я. Коллара розробив першу програму словацької нації. Вона містила перелік утисків та вимог щодо їх ліквідації. Але влада сприйняла такі дії вороже. Над діячами розпочалося слідство. Людовіт став злочинцем. Проте не втратив прагнення покращити становище свого народу. 14 лютого 1843 р. він сприяв прийняттю рішення про видавництво «Словацької національної газети». Її особливостями були словацька мова друкування та літературні додатки «Орел Таранський», які підносили патріотичний дух.

Осіною 1847 році у Братиславі відкрилися угорські державні збори, частина делегатів якого на чолі з Лайошем Кошутом, стали готувати повалення австрійської влади. На початку відкриття зборів Людовіт видавав У «Словацькій

національній газеті» програму «Наші надії і наші вимоги до майбутнього сейму». Проте словацьким питанням не приділили уваги на зборах. Проблемами словацького народу він переймався аж до своєї смерті. Життя відомого діяча закінчилося раптово – у 1856 р. його було застрелено.

Отже, чеське та словацьке національне відродження мали спільний початок та боролися зі схожими проблемами. Визначну роль у цей період відіграють відомі особистості. Вони займалися питаннями мови, історії та літератури, а також впливали своїми висловами на молоде покоління. Подібні дії сприяли поширенню руху. Але їх успіхи у сфері національного відродження не гарантували благополуччя у приватному житті. Часто було навпаки – життя вчених було переповнене складностей і закінчувалося трагічно.

Список використаної літератури:

1. Антропология чешской и словацкой философии. – М.:1982.-736 с.
2. Краткая история Чехословакии. – М.:Наука, 1988. – 576 с.
3. Кріль М. М. Історія Словатчини: [навч. посіб.]/ М.М.Кріль. – Львів:Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2006 – 264 с.
4. Краткая история Венгрии. С древнейших времен до наших дней. – М.:1991. – 374 с.
5. Ужгородські чеські наукові читання: історія, культура, політика, право: Наук. зб. / Ред. Лендьел М., Ліхтей І., Стряпко А. – Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2013. – 272 с.
6. Шумов С. А. История Словакии V- XX ст.. – М.: Білий вовк, 2000.- 296с.

ВИДАТНІ ПОСТАТІ НАЦІОНАЛЬНОГО ВІДРОДЖЕННЯ СЛОВ'ЯНСЬКИХ НАРОДІВ

Олексій Вовк

студент 3 курсу історичного факультету

Житомирського державного університету імені Івана Франка

Науковий керівник: к.і.н., старший викладач Маркевич О. В.

Білоруський історик, народник, громадський діяч Митрофан Вікторович Довнар-Запольський та його спадщина

Одним із найяскравіших представників історіографії Білорусі, послідовником народницького руху та активного громадського діяча ми можемо вважати Митрофана Вікторовича Довнар-Запольського (1864-1934 рр.).

Народився Митрофан Вікторович 2 червня 1864 р. у м. Рєчиці, Мінської губернії у сім'ї столоначальника Рєчицького повітового поліцейського управління, спадкового дворянина Віктора Мартиновича Довнар-Запольського. У зв'язку з матеріальними нестатками сім'я переїхала у болгарське місто Пловді. Через переїзди, матеріальну невлаштованість і захоплення забороненою на ті часи літературою М. В. Довнар-Запольський декілька разів міняв місце навчання.

У 1888 р. вийшла друком його перша окрема книжка "Белорусская свадьба. Свадебные песни", а згодом і "Календарь Северо-Западного края". У 1889-1894 роках навчався на історико-філологічному факультеті Київського Імператорського університету Св. Володимира, навчання закінчив з дипломом 1-го ступеня. Під час навчання Довнар-Запольський надрукував також ряд статей з етнографії та соціології в журналах "Этнографическое обозрение", "Живая старина" та інших.

Влітку 1894 р. М. В. Довнар-Запольський виїхав до Москви. Молодий вчений з грудня 1894 р. став працювати позаштатним співробітником у

Московському архіві Міністерства юстиції, а 25 січня 1898 р. Митрофана Вікторовича зарахували на посаду помічника архіваріуса Литовської метрики. Одночасно М. В. Довнар-Запольський став викладати у приватних московських гімназіях Ржевської та Купчинської, а у 1897/1898 навчальному році і у московському Єлизаветинському інституті. Визначилася тема його магістерської дисертації — "Фінансове господарство Литовсько-Руської держави". На початку 1899 р. він склав магістерські іспити і став клопотатися про прийняття його у приват-доценти Московського університету. Він прочитав дві пробні лекції і з осені 1899 по літо 1901 р. працював на цій посаді, викладаючи спецкурс про добу Олександра I та проводив практичні заняття з історії народного господарства XVII ст. Його лекції отримали високу оцінку у слухачів і принесли вченому велику популярність. Так, довідавшись про їх високий рівень, відомий російський письменник Л. М. Толстой під час роботи над романом "Декабристи" звертався до нього за порадами.

29 травня 1901 р. у тому ж званні приват-доцента Довнар-Запольського було переведено до Київського університету для викладання курсу російської історії. На історико-філологічному факультеті Київського університету М. В. Довнар-Запольський захистив магістерську дисертацію, і 18 травня 1901 р. йому було присуджено звання магістра російської історії. Восени 1902 р. його призначили на посаду в. о. екстраординарного професора. Він продовжив дослідження історії Литовсько-Руської держави і у 1905 р. захистив роботу "Очерки по организации западно-русского крестьянства в XVI в.". 27 травня 1905 р. він публічно захистив цю ж роботу як докторську дисертацію на історико-філологічному факультеті Київського університету. 31 травня того ж року вчена рада університету затвердила присудження йому ступеня доктора російської історії.

Він був організатором наукового історико-етнографічного гуртка, який досліджував соціально-економічну історію Московської Русі, також історію Київської Русі, Лівобережної України (Гетьманщини) та інші проблеми історії України. Долучився до створення Київського комерційного інституту, а в 1917 р. став одним із організаторів Київського археологічного інституту.

Створення у березні 1918 р. Білоруської Народної Республіки вчений привітав статтею "Жребий брошен". У ній він зазначив, що здійснився великий акт: Тимчасовий уряд Білорусії проголосив її самостійною республікою. Білоруси не прагнули відділитися від Росії, писав Довнар-Запольський, однак "петербургские правители ограбили нашу бедную страну", не надали їй ні автономного, ні федеративного устрою і кинули її "на произвол судьбы". Тому вчений підтримав проголошення її самостійності [1].

У 1918 р. М. В. Довнар-Запольського призначено управляючим Білоруською торговою палатою у Києві. Разом з А. Цвікевичем він вів переговори з Центральною Радою і представником РСФРР в Україні Х. Раковським про взаємне визнання. Підготував проект створення Білоруського університету в Мінську (кінець березня 1918). До початку Версальської мирної конференції вчений підготував брошуру "Основы государственности Белоруссии", що вийшла у 1919 р. кількома виданнями шістьма європейськими мовами. У ній обґрунтовувалося право Білорусії на незалежність. Проте складна політична ситуація змусила його відійти від боротьби за білоруську незалежність.

У 1922 р. Довнар-Запольський переїхав до Баку, де працював проректором та професором Азербайджанського університету і професором Бакинського політехнічного інституту. Він очолив також управління торгівлі та промисловості Наркомпромторгу Азербайджанської СРР і був директором Сільськогосподарського та торгово-промислового музею. У цей період ним опубліковано ряд статей з історії міжнародних економічних відносин. У 1924 р. він виголосив траурну промову на смерть Леніна: "В. І. Ульянов-Ленін як учений". З 1925–1928 рр. в Мінську працював професором Білоруського університету. Надрукована але неопублікована книга «Історія Білорусі» викликала обурення у тогочасної більшовицької влади Білорусі (початок 1926), була названа «катехізисом націонал-демократизму» і заборонена, а сам рукопис конфіскований. Після цього, Довнар-Запольський був практично висланий у Москву (осінь 1926). У 1929 р. йому призначили персональну пенсію. Посилення ідеологізації науки в Радянському Союзі призвело до фабрикації низки справ проти відомих учених. У деяких з них - "академічній справі" 1930

р. та в справі білоруських націонал-демократів - пролунало прізвище М.В.Довнар-Запольського. Роботи вченого піддавалися жорсткій критиці: його звинувачували у неонародництві та націонал-демократизмі. Помер Митрофан Вікторович 30 вересня 1934 р. 2 жовтня того ж року в газеті "Известия" з'явився короткий некролог на його смерть. У кінці 30-х рр. були репресовані майже всі його учні з Київського університету, хто до того часу ще залишався в живих [2].

Отже, М. В. Довнар-Запольський відомий вчений, громадський та політичний діяч. Він вважав, що польська «шляхетська аристократична республіка» і російська «боярська олігархія», які повністю ігнорували демос, були «два зла» в білоруській історії і згубно впливали на білоруський народ, який є «дуже демократичний у своїх історичних та народних традиціях». Його праці «Нарис історії Кривицької та Дреговицької земель до кінця XII ст.» та «Нариси по організації західно-руського селянства в XVI ст.» також відображають позиції формування білоруської державності.

Список використаних джерел та літератури:

1. Герасименко Н. О. Історична спадщина М. В. Довнар-Запольського (1864–1934) // Український історичний журнал. – 2003. – № 6 (453). – С. 143–154.
2. Герасименко Н. О. Історична спадщина М. В. Довнар-Запольського (закінчення) // Український історичний журнал. – 2004. – № 1 (454). – С. 120–130.
3. Фещук О. Білоруські народники як творці національної ідеї // Наукові праці Центру історіографічних досліджень. – 2015. – Вип. 1. – С. 24-27.

Гуда Тетяна
студентка 3 курсу історичного факультету
Житомирського державного університету ім. Івана Франко
Науковий керівник: к.і.н О. В. Маркевич

Громадсько-політична діяльність Антона Луцкевича

Суспільно-політична діяльність Антона Луцкевича є важливою частиною білоруського національного руху, який необхідно розглядати в контексті історії Білорусі початку ХХ ст. Формування світогляду А.Луцкевича проходило під час навчання в Петербурзькому Імператорському університеті в оточенні білоруської національної молоді. Зокрема, Вацлава Івановського, Адама Гуриновича, Янки Скіпки і Івана Луцкевича. У цей період починається консолідація національних сил за розвиток національної ідеї, на чолі яких стояли брати Луцкевичі. Їм належить ідея створення першої національної партії на території Білорусі: з програмними установками, спрямованими на зміну державного устрою, підвищення життєвого рівня населення. Створення білоруської державності [2, с. 106].

З виходом першого номера видання «Наша Доля» і «Наша Нива» на території Білорусі складаються умови, котрі сприяють зародженню і розвитку національної літератури і книговидавництва, а також системи освіти і культури в цілому. Антон Луцкевич брав активну участь в полеміці на сторінках «Нашої Ниви» з питань національного самовизначення. Ідея національного відродження втілилася в проголошенні БНР, як спробу формування моделі національної державності [1, с. 87].

Першочерговим і головним завданням «Нашої Ниви» була боротьба за всебічне національно-культурне відродження білоруського народу, за визнання самого факту його існування. Отже, виходячи з того, що основою всієї національної культури є мова народу, то в першу чергу стояло завдання відродження білоруської мови. У своїй політичній діяльності Антон Луцкевич керувався головним принципом: створення білоруської державності незалежно від даного політичного режиму, сформованого на території Білорусі в умовах тодішньої геополітики. Розподіл території Білорусі за рішенням Брестського і Ризького мирних договорів було сприйнято Антоном Луцкевичем як удар по білоруському національному руху. Слід зазначити, що починаючи з 1908 року на перше місце в його публікаціях виходить національна проблематика: «Про білоруське національне відродження», «Культурне значення малих націй», «Справа про білоруську школу» та «Дума» [5, с. 112-113].

У 1909 р. він досить виразно позначив поворот революційних методів боротьби до творчо-культурної роботи, націленої насамперед на просвітництво, виховання національної свідомості. Яскравим прикладом цього є промова самого А. Луцкевича, надруковані в «Нашій Ниві» за 1911 рік: «Ми, білоруси думки, яких виражаються в газеті «Наша Нива», повинні були дотримуватися простої і високої мрії: відродження нашого народу і краю твердо з гордістю відстоювати свої людські та громадянські права. Ми повинні дивитися через голови різних сучасних «героїв» на 10-30 років вперед у своє майбутнє...». Що стосується положення Білорусі в складі російської імперії, то Луцкевич ясно це показує у своїй роботі під псевдонімом Антона Навіна. У 1910 році в Санкт-Петербурзі виходить книга «Форми національного руху в сучасних державах», де опубліковані численні статті про білорусів А.Навіни. У цих статтях вказується, що в багатьох верствах суспільства поширена ідея «самоврядування для білоруського краю» [4, с. 36-37].

З початком Першої світової війни посилилась цензура. І вже було не дивно, що стали з'являтися на сторінках «Нашої Ниви» так звані «білі плями». До серпня 1915 року вона була закрита. Але, тим не менше, А.Луцкевич продовжував свою громадську і політичну діяльність. Так, ще до закриття «Нашої Ниви» в квітні 1915 року він був одним з ініціаторів і активним учасником, створеної в квітні того ж таки року у Вільно організації «Білоруське товариство потерпілих від війни». Вона об'єднала навколо себе як католиків, так і православних. Фактично її діяльність проходила за рахунок засновників та добровільних пожертвувань, оскільки допомога від царського уряду для такої організації була досить мізерною і «складала всього лише 360 рублів».

У 1916 р Антон Луцкевич розробив свою ідею «Концепцію Сполучених Штатів від Балтійського до Чорного моря». Зі змісту якої випливає, що після Першої світової війни і розпаду Російської імперії, передбачалося створення економічного і політичного блоку держав до якої б увійшли Білорусь, Україна, Литва і Латвія. В цей час А.Луцкевич вів не тільки активну політичну, а й суспільну роботу . Так, в 1916 році у Вільно був створений «Центральний союз білоруських національних громадських організацій». Метою цього союзу було, перш за все, розвиток культурно-мистецьких заходів. Необхідно відзначити, що

незважаючи на те, що німці і проводили на території Білорусі колонізаційну політику, вони сприяли культурному і національному відродженню білоруського краю. У 1916 р. німці визнали білоруський народ і його мову рівними серед інших [3].

Німеччина допомогла білоруським національним діячам у запобіганні колонізації, яка почалася активно в цей час. Почали відкриватися на рідній мові перші школи, організації, клуби, товариства, видаватися газети. Незважаючи на значні труднощі, все ж були досягнуті значні результати. У Вільно, завдяки діяльності Луцкевича була організована гімназія. Ще більші успіхи і зрушення відбувалися в пресі. Відомо, що на Білорусі до 1915 р. рідною мовою видавалася тільки одна газета «Наша Нива», то вже в 1918 р. їх було більше десяти: «Гомін», «Білорусь», «Вільна Білорусь», «Незалежна Білорусь», «Беларускі шлях», «Беларуская думка» та ін. А.Луцкевич разом зі своїми прихильниками 25 січня 1918 року на конференції білоруських організацій Віленщини створив «Віленську білоруську раду», яка зайняла відверто пронимецьку позицію. Причину своїх дій пояснив А.Луцкевич, кажучи про те, що «в політиці треба прикріплятися до історичних традицій, економічних, соціальних і культурних обставин». Наступним етапом діяльності А.Луцкевича була його боротьба з польським урядом за визнання незалежності БНР. Він вважав, що єдиною формою боротьби свого політичного існування, що забезпечує можливість господарсько-економічного прогресу є політична незалежність [2, с. 107].

Після початку окупації Польщею білоруських земель, так званий виконком демократичних організацій направив телеграму Польському уряду про недопущення втручання в справи Білорусі. Однак відразу ж після розподілу території Білорусі на Західну, що увійшла до складу Польщі, і Східну, в той час що була Північно-Західним краєм Росії, Антон Луцкевич відходить від активної громадсько-політичної діяльності. Ймовірно, це пояснюється усвідомленням того, що реалізація національної ідеї в даний момент і в даних умовах на території Білорусі була неможлива. 28 лютого 1920 року Антон Луцкевич подав у відставку. Але це ще не говорить, що він повністю відійшов від політичної діяльності. Проте, він більшою мірою став займатися культурно-

просвітницькою роботою, ніж політичною боротьбою, хоча від останньої він не міг відхреститися. Кажучи про 20-ті роки минулого століття, слід зазначити, що це був особливий період в історії Білорусі. Суспільно-політична і літературна діяльність А.Луцкевича в цей час досягла свого розквіту. Луцкевич став ідеологом національного руху в Білорусі. 1 січня 1928р. Антона Луцкевича арештували, а в його квартирі був проведений обшук, який не дав ніяких результатів [6, с. 10].

Перебуваючи в Лунинській в'язниці, А.Луцкевич остаточно підірвав своє здоров'я і був переведений в лікарню. Він постійно скаржився на головні болі, крім того, у нього було слабке серце. До переміщення його в лікарню Луцкевич провів у в'язниці понад 3 місяці. У 1929 р. Луцкевича зараховують до соціал-фашистів. В цьому ж році газета «Зірка», надрукувала карикатуру на А.Луцкевича і назвала його націонал-фашистом. Це був ще один удар російській пресі по національному лідерові Білорусі і, в ситуації, що склалася йому найкращим варіантом було піти в підпілля і на деякий час припинити свою активну діяльність. Але, не дивлячись на це, він продовжує свою культурну роботу. Луцкевич пише свої доробки про класиків світової культури. Він писав про музичний фольклор, усну народну творчість, музику. Публікації на ці теми можна знайти як в західнобілоруських, так і в польських і російських виданнях.

Особливе місце в творчості А.Луцкевича займає переклад Нового завіту і Псалтиря. Книга вийшла в 1931 році в Гельсінкі. Пізніше у 1948 році Британське і Закордонне Біблійне товариство перевидасть Новий Завіт і Псалтир в Лондоні [5, с. 98-99].

У 1931 році влада добивається звільнення Антона Луцкевича з Віленської Білоруської гімназії. Однак він все ще залишався керівником Білоруського Наукового товариства та Білоруського музею. 1939 рік розпочався початком Другої світової війни. Західна Білорусь була приєднана до БССР. У відзначенні нової геополітичної ситуації на Білорусі, а саме об'єднань Заходу і Сходу в єдину територіальну одиницю в складі СРСР. Антон Луцкевич повинен був бути задоволений, адже збулася його давня мрія. Але що ж Антон Луцкевич?

А він як і раніше стояв на принципах білоруського відродження: за мову, білоруську школу, культуру, науку і мистецтво. 30 вересня 1939 року відбувся його повторний арешт. За офіційними даними він помер в Саратовській області в 1946 році. Але це точно не відомо, так і не відомі дата і місце його поховання. Так закінчується життя одного з яскравих діячів білоруського національного руху.

Роль і значення А. Луцкевича в суспільно-політичному житті важко переоцінити. Присвятивши себе ідеї національного відродження Білорусі, він викликав і продовжує викликати захоплення. Саме Антон Луцкевич та його цілеспрямованість, працьовитість, відданість білоруської ідеї можуть служити прикладом для будь-якого сучасного політика, який поставив собі за мету благополуччя простого народу в усіх сферах його життя на сучасному етапі розвитку.

Список використаної літератури

1. Ластовский В.Ю. Кароткая гісторыя Беларусі / В. Ю. Ластовський. – Мн., 1992. – 117 с.
2. Лодысев У. Ф. На пераломе эпохі: станаўлення беларускай дзяржаўнасці (1917–1910 гг.) / У. С. Лодысев. – Мн., 1999. – 106–107 с.
3. Сидоревич А. М. Антон Луцкевич / А. М. Сидоревич // Нёман. – №7. – 1990. – 17–19 с.
4. Турук Ф. Ф. Белорусское движение / Ф. Ф. Турок. – М., 1991. – 65 с.
5. Чигринов П. Г. Очерки истории Белоруси / П. Г. Чигринов. – Мн., 2000. – 165 с.
6. Янушкевіч Я. Луцкевичы / Я. Янукевіч // Шляхам гадоў. – Мн., 1994. – 9-11 с.

Ярослав Школьник

Студент 3 курсу історичного факультету

Житомирського державного університету Імені Івана Франка

Науковий керівник: к. і. н., старший викладач О.В. Маркевич

Йосиф Добровський як родоначальник чеського просвітництва

Перші паростки нового підходу до вивчення історії були в чеських землях пов'язані з впливом ідей «Просвітництва». Просвітництво - це широка ідейна течія, яка відображала антифеодальний, антиабсолютистський настрій освіченої частини населення у 2 половині XVII-XVIII століть.

Діяльність «будителів», що розгорнулася в другій половині XVIII століття, передбачала своїм головним завданням пропаганду рідної мови, розвиток літератури та мистецтва, вивчення історичної граматики, історії літератури тощо. Поява суспільної потреби в усвідомленні свого історичного минулого сприяло тому, що вчені намагалися перевіряти факти, відокремлювати у джерелах правду від вимислу, пов'язувати свої роботи із завданнями національно-патріотичного виховання народу, прагнули показати багатство його культури, пробудити у чехів гордість за своє минуле [3, с. 119].

Яскравим представником чеського просвітництва був Йосиф Добровський. Народився він 17 серпня 1753 року поблизу містечка Раабе в Угорщині, де на той час проходив службу його батько – вахмістр драгунського полку австрійської армії Якуб Доубравський. Сім'я вимушена була часто переїжджати у зв'язку з новими призначеннями батька. Освіту Йосиф здобував спочатку в школі в Бішофтейніце, де й познайомився з чеською мовою, бо вся сім'я розмовляла німецькою. Навчився вільно нею розмовляти з 10 років. Далі освіту продовжив в августинській гімназії, згодом вступив до Празького університету на філософський факультет. Викладачі відразу ж помітили здібності студента, зокрема до богословських дисциплін. Був членом ордену єзуїтів і готувався вирушити місіонером до Індії, але 1773 року орден був розпущений Папою Климентом XIV.

Після закінчення університету працював вчителем математики й філософії у президента чеського губернаторіума Яна Ностіца. Пізніше був призначений віце-ректором семінарії в Градіще, де у 1786 році прийняв сан священника, а у 1789 став ректором семінарії. Після закриття семінарії у 1792 році був відправлений до Росії для дослідження слов'янських рукописів, викрадених шведами з Праги під час 30-літньої війни. За короткий період

перебування в Росії, Добровський зміг ознайомитись приблизно з 1000 стародавніх рукописів. Працював у бібліотеках Петербурзької АН, у зібраннях Святійшого Синоду і в приватних колекціях (зокрема у графа Мусіна-Пушкіна). З 1795 року мав проблеми з психікою, через що навіть спалив свій «Словник лужицьких мов». З 1803 року жив у Празі і активно займався науковою діяльністю. У 1828 році поїхав у Брно, де захворів і помер.

Що ж до наукової діяльності, то Йозефа Добровського вважають засновником наукової славістики. Ученого, котрий своєю діяльністю дав поштовх розвитку слов'янського мовознавства не лише в Чехії, а й далеко за її межами, нині гідно називають «патріархом слов'янської філології». Добровський перший почав досліджувати лексику церковних книг, зіставляючи словникові відповідники старослов'янських текстів із лексикою живих слов'янських мов. Але для багатьох слів такі паралелі не зазначені, певно, тому, що дослідник не знайшов їх, бо користувався пам'ятками пізніших списків, лексика яких значно відрізняється від лексики старослов'янських пам'яток X–XI ст [1, с. 234].

Уже в першій своїй праці «Історія чеської мови та літератури» (1792) вчений викладає не лише проблеми, пов'язані з чеською мовою, а й загальні слов'янські проблеми. Дослідник твердо переконаний, що всі слов'янські мови близько споріднені між собою, але разом із тим вважає, що розбіжності між окремими слов'янськими мовами існували вже з найдавніших часів. Ще в 1792 р. Й. Добровський виділив дві групи слов'янських мов — південно-східну й північно-західну. До першої він відніс російську, старослов'янську, сербську, хорватську, словенську, до другої — чеську, словацьку, лужицьку, польську мови.

У Відні 1822 р. вийшла праця Й. Добровського «Основи давнього нарiччя слов'янської мови», яка була перекладена на російську мову й видана під назвою «Грамматика язъка славенского по древнему наречию». У цій праці автор зібрав великий фактичний матеріал переважно з рукописів. Але він не згрупував його за періодами, тому факти, взяті з пам'яток різних епох і зведені разом, створили картину якоїсь ідеальної слов'янської мови, котру не можна віднести до того чи іншого часу. Ще однією хибою цієї праці є неісторичний

підхід до пам'яток.

Цінність досліджень Й. Добровського полягає в тому, що він навів зіставлення церковнослов'янської лексики з лексикою живих слов'янських мов, вперше подав системний аналіз граматики власне старослов'янської мови, визначив її південнослов'янську мовну основу, проаналізував особливості старослов'янської фонетики й орфографії, описав словотвір, морфологію, синтаксис [2]

Торкались його дослідження історії Чехії, він підкреслював роль селянства як охоронця традицій національної культури. В його «Історії чеської мови та літератури» (1792) епоха гусизму розглядалася як час розквіту самобутньої національної культури, а Гус як видатний її представник. Добровський піддав критиці феодально-клерикальну ідеологію. Він одним з перших звернув увагу на роль гуситського руху в розвитку чеської мови, літератури і культури, на заслуги Гуса у встановленні нового чеського правопису. Добровський приступив до вивчення діяльності лівих таборитів. Для цього він ввів у науковий обіг «Гуситську хроніку» Лаврентія з Бржезовой. До помірних гуситам Добровський ставився з симпатією, а його точка зору щодо лівих таборитів збігалася з католицькою. Також Добровського прийнято вважати родоначальником критичного аналізу джерел, хоча першопрохідцем в цій справі називають Гелазія Добнера, який піддав критиці «хронічку Гайка» [3, с.123].

Вивчення мови, єврейських і латинських текстів, чеської і слов'янської літератури привели Добровського до аналізу наративних джерел. Він вивчав Біблію, граматики і словники, надписи, монети, повісті, пісні, казки, загадки – тобто все те, що вважав джерелами для історії. Все це оцінювалось ним критично, особливо недовірливо Добровський відносився до описових і документальних джерел, так як вони створювались людьми, що мали свої погляди і помисли. До важливих джерел з давньої чеської історії Добровський відносив грамоти, надаючи їм перевагу в порівнянні з хронічками. Але якщо Добнер використовував грамоти як засіб для спростування вимислів Гайка, а самі грамоти не досліджував, то Добровський застосовував до вивчення грамот свій критичний метод. Так він довів, що грамота Болеслава 2 про заснування

Брженовнського монастиря є підробкою, так як цей документ був написаний тим же почерком, що й підтвердження цієї грамоти Пржемислом Отакаром 1255 року.

Історик виступав проти догмату, що існував століттями – celibату. У 1787 році видав книгу, в якій на основі джерел описав історію celibату, що містила багато чого нового про це явище. Вчений засуджував закони Папи Григорія 8 про безшлюбність духовенства і виступав за вільний вибір священників.

Йосиф Добровський займався вивченням не лише чеської історії, а й історії інших слов'янських народів. Так, зокрема, він звернув свою увагу на «Руську правду», «Слово о полку Ігоревім» та літопис Нестора. Проаналізувавши ці джерела, Добровський заявив, що русько-візантійські договори X століття є вигадкою і ніколи не існували [4, с. 76-85]

Отже, вклад Йосифа Добровського у розвиток чеської мови та історії тяжко переоцінити. Як казали його послідовники: «Він починав як філолог, а закінчив як історик».

Список використаної літератури:

1. Дементьев И.П. (ред.) Историография истории Нового времени стран Европы и Америки. – М.: Высшая школа, 1990. — 512 с.
2. Добровский, Йозеф. [Електронний ресурс]. – режим доступу: https://ru.wikipedia.org/wiki/Добровский,_Йозеф#cite_note-10
3. Историография истории южных и западных славян // МГУ, исторический факультет, кафедра истории южных и западных славян, курс лекций. – Москва: Московский университет, 1987
4. Лаптева Л. Йозеф Добровский как родоначальник критического изучения источников чешской истории / Л. Лаптева // Петербургские славянские и балканские исследования - 2010 № 1-2. – 258 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://cyberleninka.ru/article/n/yozeф-dobrovskiy-kakrodonachalnik-kriticheskogo-izucheniya-istochnikov-cheshskoy-istorii>

Сніжана Шевчук
студентка 3 курсу історичного факультету
Житомирського державного університету імені Івана Франка
Науковий керівник: к. і. н., старший викладач Маркевич О.В.

Йоахим Лелевель – «батько польської історії»

У 30–50-ті роки XIX століття на вулицях Брюсселя можна було часто зустріти досить цікаву і дивакувату людину – і в той же час загальноєвропейську знаменитість. Слава цього чоловіка давно вийшла за межі його Батьківщини – Польщі та країни, де він провів цілих 30 років свого життя – Бельгії. Йоахим Лелевель жив в убогій квартирі, де більшу частину приміщення займали книги, ходив по місту в потертому сюртуці, а іноді просто в блакитній блузі, жив дуже скромно, лише на кошти, які отримував від продажу своїх книг з польської та європейської історії. Проте його дійсно любили та поважали: король Бельгії при зустрічі завжди шанобливо подавав йому руку – адже йшлося про «патріарха польської демократії», «батька польської історії», людину, чийм учнем визнавав себе Адам Міцкевич, людину, вільнодумними ідеями та науковими працями якої надихались учасники Польського визвольного повстання 1830–1831 рр. Нарешті, саме Лелевель був автором історичного, священного для багатьох поколінь польських, українських та російських революціонерів гасла: «За нашу і вашу свободу!».

Метою даної статті є коротке дослідження життя відомого польського історика, громадського та політичного діяча XIX ст., учасника Польського визвольного повстання 1830–1831 рр. – Йоахима Лелевеля.

Народився Йоахим Лелевель 22 березня 1786 р. у Варшаві в родині польського урядового службовця Кароля Лелевеля, який був головним казначеєм Комісії національної едукції – тогочасного міністерства освіти. Ще з раннього дитинства Лелевель створював власний світ, ніби «відгороджувався» книгами від світу реального. Тоді було важко повірити, що в майбутньому він буде відігравати мало не провідну роль у громадському житті своєї Батьківщини протягом майже чотирьох десятиліть.

Юність Йоахима Лелевеля тісно пов'язана з Україною. У 1809-1811 рр., відразу після закінчення Віленського університету, він був запрошений до Кременця на посаду викладача у місцевому ліцеї. Проте через те, що з керівником ліцею, Тадеушом Чацьким, у Лелевеля були зіпсовані стосунки, то кар'єра педагога та вченого у майбутнього історика не склалася. Проте, саме в Кременці він заклав основи своїх майбутніх фундаментальних знань не лише з історії Польщі, але й географії стародавнього світу та середніх віків та нумізматиці. Восени 1811р. Лелевель повернувся до Варшави, де розпочав плідну роботу над своїми історичними працями[3].

До 1824 р. він був професором загальної історії Віленського університету, де він познайомився з Адамом Міцкевичем. Лекції Лелевеля відрізнялися сміливістю думки, патріотичним і демократичним змістом. Але, після розкриття царською владою таємних студентських гуртків, Лелевель був відсторонений від викладання і переселився в Варшаву[4].

29 листопада 1830 р. у Варшаві розпочалося визвольне повстання та було оголошено про вихід Польщі з під влади імператора Миколи I. Тоді ж саме Лелевель став ідейним натхненником боротьби за національну свободу. Коли, у лютому 1831 р. на засіданні уряду постало питання про обрання патріотичного гасла, Лелевель встав і тихо сказав, що таке гасло він відшукав у архівах XV століття (насправді це був його особистий винахід). А саме: «За нашу і вашу свободу!» . Першим на своєму прапорі це гасло написав загін Гостинського повіту Мазовецького воєводства.

У вересні 1831 р. після поразки повстання Лелевель емігрував до Франції, звідки був незабаром висланий в Брюссель, де і прожив до кінця життя, будучи одним з вождів буржуазно-демократичного крила польської еміграції. Він активно виступав за звільнення польських селян із землею і надання їм політичних прав.

У 1847 р. Лелевель увійшов до міжнародної Демократичної асоціації, створеної в Брюсселі за участю К. Маркса і Ф. Енгельса. Підтримував дружні стосунки з К. Марксом, був знайомий з багатьма відомими російськими діячами. О. І. Герцен, який добре знав Лелевеля, часто посилався на його праці,

Л. М. Толстой відгукувався про нього, як про «бійця за свободу», портрет польського історика висів у нього в кабінеті.

Лелевель приділяв велику увагу саме методологічним питань. У роботах «Історик» (1815), «Яким повинен бути історик» (1818) та інших він підкреслював, що без пізнання минулого неможливо зрозуміти сучасність. Він ввів нове визначення предмета історії як науки, відзначаючи, що вона повинна вивчати всі сторони діяльності людини. Метою історії, на його думку, є відновлення правди про минуле при опорі на достовірні джерела. Їх виявлення та збору Лелевель надавав великого значення. Він першим в польській історіографії розробив наукові прийоми оцінки і критики джерел[2].

Історію людства історик розумів як тривалий процес розвитку і вдосконалення суспільства. Найважливішою рисою його концепції було переконання в визначальній творчій ролі народних мас, з якими він пов'язував розквіт держав і народів.

У центрі уваги Лелевеля завжди була історія Польщі. Їй він присвятив більшість своїх праць, в тому числі : «Порівняння двох повстань польського народу 1794 і 1830-1831 рр.» (1840), «Польща середньовіччя» в 4-х томах (1846-1851), «Історія Польщі» в 2-х томах (1844), «Народи на слов'янських землях перед освітою Польщі» (1853) та ін.

У вигнанні він написав досить мало праць. Ось лише декілька назв цих творів: «Польща, що відроджується» (1837), «Географія середніх віків» (1849–1857), «Роздуми над історією Польщі та її народу» (1855). Крім того, саме в цей час створені фундаментальні праці Лелевеля з нумізматики, що здобули широке визнання в Європі.

Символічний факт: 1860 року старого вченого відвідав у його мансарді в Брюсселі молодий польський офіцер Сигізмунд Сераковський (майбутній активний учасник повстання 1863 року і, до речі, друг нашого Шевченка). Він, за його спогадами, очікував побачити безсилового старця – але був уражений його бадьорістю та оптимізмом, почувши слова: «Вірте – Польща прокидається, майбутнє працює на нас»[3].

Список використаної літератури

1. Дильонгова Г. Історія Польщі 1795-1990 / Переклад з польської М. Кірсенка. – К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2007. – 239 с.
2. Созин И. В. Историография истории южных и западных славян / И. В. Созин – М.: Изд-во Московского университета, 1987. – 260 с.
3. Сюдюков И. «Польский Диоген». Судьба Иоахима Лелевеля на фоне его эпохи / И. Сюдюков // День. – 2004. – №60.
4. Кеневич С. Иоахим Лелевель. / Перевод с польского И. Миллера. – М.: Молодая гвардия, 1970. – 192 с.

Юлія Ганько
студентка 3 курсу історичного факультету
Житомирського державного університету імені Івана Франка
Науковий керівник: к. і.н., старший викладач Маркевич О. В.

Іван Шишманов і болгарський позитивізм

Перший болгарський європеєць – так називали знаменитого вченого Івана Шишманова, який залишив глибокий слід в культурній історії Болгарії. Його життя і діяльність - яскрава сторінка в історії тогочасних болгаро-українських взаємин. Завдяки зусиллям І. Шишманова наприкінці ХІХ - в першій чверті ХХ ст. у Болгарії зросло зацікавлення українською літературою [1, с. 27 - 29]. Уособлюючи найкращі риси своєї нації, І. Шишманов творив болгарську науку та протягом усього життя гідно представляв її в середовищі культурної та політичної еліти. Отож, без жодного сумніву, його можна вважати однією з найвизначніших особистостей Болгарії.

Коло наукових зацікавлень І. Шишманова було надзвичайно широким. Воно охоплювало проблеми компаративістики, слов'янських та західноєвропейських літератур, болгарського національного й культурного відродження, теорії літератури, фольклору, етнографії. Як учень, а згодом і родич видатного українського вченого та суспільно - політичного діяча М.

Драгоманова (1841-1895), що протягом 1889 - 1895 рр. проживав у Болгарії та був професором Софійського університету, І. Шишманов налагодив тісні зв'язки з видатними діячами української науки і культури, особисто познайомився, заприятелював та тривалий час співпрацював із Федором Вовком, Михайло Павликом, Лесею Українкою, І. Франком [3]. Це відтак позитивно вплинуло на розвиток тогочасних болгаро-українських літературних, культурних та наукових взаємин.

Іван Димитров Шишманов (4 липня 1862, Свищов, Болгарія - 22 червня 1928, Осло, Норвегія) - нащадок древнього Чорбаджійського роду з Відня (привілейований шар пов'язаний з турецькими властями). Виховувався в відомих тоді центрах Європи ,зокрема закінчив педагогічну гімназію у Відні, вивчав філософію і літературу в Ієна, захистив докторську ступінь в 1888 році в Лейпцигу. Навчаюсь в Женеві, молодий юнак познайомився з донькою відомого українського діяча Михайло Драгоманова - Лідією . Її батько викладав в цьому університеті (професор історії) і саме через те, що Шишманов був його учнем у юнака зароджувався інтерес до історії України. Болгарський літературознавець Г.Дімов вважає, що близькість до М.Драгоманова суттєво вплинула на спрямування й характер подальшої наукової діяльності молодого вченого і, з іншого боку, допомогла йому налагодити контакт з представниками російської й української наукової та мистецької громадськості [3].

Як зазначав Іван Шишманов у неопублікованій статті «Український рух» , незадовго перед сербсько-болгарською війною (1885 - 1886) він вирушив до Женеви, з метою послухати лекції з порівняльної історії літератури відомого на той час професора Марка Моньє «На жаль, пише І. Шишманов, професора вже не застав живим, але доля мені це компенсувала. Вона зблизила мене із найвідомішим ученим України - Михайлом Драгомановим, колишнім професором Київського інституту». Іван Шишманов пригадував, що Драгоманов зачаровував слухачів своєю красномовністю й обізнаністю, відзначав його неймовірну пам'ять, швидкість думки. Лекції пролітали для слухачів як одна мить... Він викладав студентам безліч історичних фактів, порівнював їх, але остаточних висновків уголос не робив, надавав таку можливість учням [1, с. 30].

Тож, після зближення з Драгомановим Шишманов починає відвідувати його квартиру в Женеві, яка перетворилась на науковий осередок, де збиралися учні, професори, студенти, журналісти. Таким чином Іван зростав не лише як учений, але як і політик. На його очах розвивалась активна громадська діяльність українського вченого, який листувався з письменниками, композиторами, вченими з України [3]. Драгоманов мав велику бібліотеку і завдяки їй Шишманов познайомився з працями світової літератури, етнографії та фольклору, художніми та науковими творами українських і російських авторів, зокрема Шевченка, Марка Вовчка, Лисенка, Гоголя і ін. Як зазначає Атанасов, саме за посередництва Драгоманова майбутній болгарський вчений познайомився з Іваном Франком, Лесею Українкою, Миколою Лисенком. Михайло Драгоманов одним із перших іноземних професорів, хто високо оцінив можливості молодого студента і запропонував йому вивчати фольклор та етнографію про, що він сповістив у своєму листі до М. Павлика від 14 серпня 1887 року. Тут же Драгоманов писав про Івана Шишманова: «Зараз в нас кілька днів живе Лідин наречений, болгарин Шишманов, кандидат філології Лейпцігського університету. Хлопцю 24 роки, досить добрий і розумний, дуже працелюбний так що з нього може вийти порядний вчений» [4, с. 216].

28 грудня 1888 року Лідія вийшла заміж за Івана. Подружжя переїхало до Софії того ж року, і в 1889 року в них народився син Дмитро. У 1878 році, із закінченням російсько-турецької війни (1877-1878), Болгарія здобула незалежність від п'ятивікового османського ярма і розпочала утвердження самостійної держави, активізувавши боротьбу за національне об'єднання і визнання державних суверенітетів. З визволення Болгарії в країні загострилася проблема національних кадрів оскільки молода держава мала дуже незначну кількість інтелігенції. Тому серед нових завдань, які вирішувала країна, після відновлення своєї державності було завдання розвитку професійної освіти. Але ще однією проблемою стає відсутність до 1889 року власного вищого закладу, через це болгарська молодь змушена була здобувати освіту за кордоном [3]. Культурною політикою тоді керувало Міністерство освіти, у 1888 році був схвалений закон про відкриття вищого училища в Софії а 1 січня 1889 року він був перейменований на Вище училище. Саме завдяки Івану Шишманову було

перетворено училище на університет з приводу цього він пише статтю «НАША ВИЩА ШКОЛА» в якій наголошує, що болгарська молодь яка одержує освіту за кордоном не здатна на справжній патріотизм до своєї країни. Болгарії потрібна молодь яка виховувалась в рідному краї і перебувала у тісному зв'язку з народом. У 1889 році Шишманов почав читати в Софійському університеті лекції з історії культури давніх народів і літератури, окрім цього він працював в 1890-1894 році в міністерстві народної освіти, де був начальником департаменту з питань середньої освіти у 1894 році він здобув науковий ступінь професора [4, с. 217].

За порадою Драгоманова у 1889 році він організовує велику діяльність із зібранням та збереження фольклорних творів, оскільки вчений вважав, що саме вони є основою для вивчення історії побуту культури народу. Задля популяризації таких творів він засновує збірник народного фольклору науки і літератури. У 1903 році його призначають на посаду міністра освіти. 1904 року працюючи в міністерстві він ініціював створення Народного театру, музичної академії, а у 1906 році він заснував Етнографічний музей. Шишманов допомагав болгарським художником, письменникам, музикантам виїжджати за кордон і навчатися там, проте в консервативному середовищі зростало невдоволення Шишмановим та його діяльністю. У 1907 році відбувся страйк студентів проти князя Фердинанда, Іван Шишманов вирішив їх підтримати, що призвело до закриття університету, Шишманов полишає пост міністра і переїжджає до Швейцарії [2, с. 214].

У 1918 р. Царство Болгарія визнала УНР і уклала з урядом Центральної Ради дипломатичні стосунки. Послом Болгарії в Україні спочатку планувалося призначити сина І.Шишманова (онука М.Драгоманова) – Дімітра Шишманова. Проте послом таки від'їхав саме Іван Шишманов. Під час його шляху в Києві відбувся переворот на чолі з П.Скоропадським, відтак УНР припинила своє існування й І.Шишманов став болгарським послом вже в новопроголошеній Українській Державі у формі Гетьманату. Весь час перебування в Україні вчений він щоденник, який сьогодні є важливим джерелом з вивчення періоду Української революції 1917 - 1921 років. Шишманова сприймали як свого, він добре володів українською мовою і кожного дня спілкувався з німецькими,

австро - угорськими, українськими політиками, військовими діячами культури. Саме завдяки щоденнику болгарського вченого, ми можемо дізнатися про настрої які панували у тодішньому суспільстві [2, с. 119]. Зокрема є такі цікаві записи: «Зайшла мова про Україна. Повне розчарування. Колишні правителі України – діти, добрі і безвольні. Ніхто немає уяви і поняття про механізми управління. Ідеологи не бажають визнавати свої помилки. Голубович стверджував ще 2 квітня, що Рада не може більше існувати, однак продовжував її підтримувати. Старий Грушевський також не є реальним політиком. Його промова в театрі, яку я нашвидкуруч прочитав, не містить жодних фактів. До нинішнього уряду, вочевидь, увійшли добрі і дисципліновані люди. Навіть Гетьман справляє добре враження. Однак Грьонер залишився при думці, що Україна не зможе постати як самостійна держава». Проте після падіння гетьманату Шишманов повертається в Болгарію і продовжує свою наукову діяльність[3].

На запрошення університету ім. Альберта Людвіга у німецькому місті Фрайбург у 1921 - 1924 році Іван Шишманов читав лекційний курс «Слов'янський світ». Він був першим ученим - славістом, який читав лекції про слов'ян і слов'янство (включно й про українців). Перекоаний в тому, що слов'яни є невід'ємною складовою європейської історії, вчений послідовно відстоював цивілізаційну єдність Європи [2, с. 214]. У Фрайбурзі Іван Шишманов підтримував зв'язки з українською інтелігенцією в еміграції – з Федором Степуном, Олександром Шульгиним, який спеціально приїхав сюди, щоб бути ближче до Шишманова й працював разом з ним у Фрайбурзькій бібліотеці. Іван Шишманов приєднався до панєвропейського руху. На Першому панєвропейському конгресі у Відні 3 жовтня 1926 р. Шишманов виголосив промову болгарською, французькою і німецькою мовами. Це була програмна промова, у якій він узагальнив свої погляди про об'єднану Європу. На перший план болгарин ставив питання про роль духовності і культури в міжнародному спілкуванні [3]. Свою промову Шишманов прочитав німецькою мовою, але звернення і вступне слово прозвучали болгарською та французькою мовами - як символ рівності мов і культур. Після Першого панєвропейського конгресу Іван Шишманов заснував і очолив Болгарську секцію ПЕН-клубів – міжнародної

недержавної організації, яка об'єднує "людей пера" у боротьбі за мир і діалог між народами. У 1928 р. Іван Шишманов отримав запрошення взяти участь у конгресі ПЕН-клубів в Осло. Як писала в одному з листів його дружина - Лідія Шишманова-Драгоманова, за станом здоров'я Шишманову не треба було їхати на цей конгрес, але безмежна любов до Болгарії й прагнення боронити інтереси Батьківщини на міжнародній сцені покликали його в дорогу. Напружена робота на конгресі стала причиною того, що 23 червня 1928 р. серце видатного болгарського вченого і великого патріота зупинилося.

Отже, Іван Шишманов видатний культурний і політичний діяч Болгарії. Йому також доводилося неодноразово захищати й українців як націю, захищати право українців розмовляти українською мовою, як це робив його вчитель та тесть – Михайло Драгоманов. У 1897 році Шишманов разом з дружиною приїхали в Росію та на Україну, з метою розшукати матеріали для своїх наукових студій. Подружжя Шишманів відвідали Казань, Москву, Київ, Гадяч. В результаті своєї подорожі й роботи, в архіві йому вдалося зібрати недосліджений матеріал. Відомо також, що вчений брав активну участь у діяльності «Україно - болгарського товариства» та товариства «Слов'янська бесіда». 8 березня 1914 року Іван надрукував статтю «Ювілей Тараса Шевченка» в якій засуджував російське самодержавство, що зневажало почуття українського народу. Цього ж року була надрукована стаття «Тарас Шевченко його творчість та вплив на болгарських письменників перед Визволенням», у ній автор визначив ідейно - тематичні напрямки творчості Шевченка. Ця стаття засвідчує широку обізнаність вченого з історією України та культурою, він порівнює та вбачає подібність у соціально - історичних умовах розвитку двох народів. Тому його по праву можна вважати одним з найвизначніших учених свого часу і першим україністом, який своєю багатосторонньою діяльністю та родинними зв'язками поєднався з Україною та залишив помітний слід в історії болгарсько - українських відносин.

Джерела та література

1. Атанасов П. Іван Д. Шишманов и Украина / П. Атанасов. - София . Славяни , 1958 . № 3. 26 - 31.

2. Москаленко В. А. Українсько - болгарські літературні та наукові зв'язки кінця XIX - XX ст. - Київ : Наукова думка , 1986. - 216 с.
3. Гай-Нижник П. Архівні документи: Українська держава (1918) [Електронний ресурс] - режим доступу: [http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1918\(05-06\).shyshmanov.php](http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1918(05-06).shyshmanov.php)
4. Іван Шишманов і український фольклор / А. Якімова // Українознавство. - 2013. № 1. с. 214-216

Катерина Радчук
студентка 3 курсу історичного факультету
Житомирського державного університету імені Івана Франка
Науковий керівник: к. і. н., старший викладач Маркевич О. В.

Кароль Шайноха – відомий польський романтик

На межі XVIII-XIX століть відбувся перехід до епохи романтизму. Характерними його рисами були пошук суспільного ідеалу в минулому, намагання «пробудити» широкі народні маси за допомогою барв героїчної історії, простота викладу та цікава манера написання. Цей напрям захопив і молодого Кароля Шайноху.

Аналіз досліджень і публікацій. В історіографічній науці є мало досліджень, присвячених польському романтику Каролу Шайнозі. Короткі біографічні відомості можна знайти в енциклопедичних словниках, таких як «Большая Советская Энциклопедия» третього видання, «Советская историческая энциклопедия. В 16 томах.» «Енциклопедія Історії України» за редакцією В. А. Смоля у 10 томі, в 10 томі «Енциклопедії українознавства». У вітчизняній праці «Историография истории южных и западных славян» вказується, що для його праць характерне прагнення прикрасити середню і дрібну шляхту, протиставити її магнатам, розвивати ідею «цивілізаторської місії» Польщі на Сході.

Михайло Грушевський у 8 томі України-Руси при висвітленні подій Хмельниччини згадував працю Шайнохи «*Dwa lata dziejow naszych*».

Грушевський вказував на багатий зміст книги і талановитий виклад матеріалу [2]. Щодо самого напрямку Романтизму, у 9 томі Грушевський зазначав: «Найбільш посприяв поширенню польського романтичного освітлення польський історик-романтик Кароль Шайноха, своєю студією «Domna Rozanda». Вона оперта на солідній літературній і документальній підставі (використаного й не виданого матеріалу головного з рукописів львівської бібліотеки Оссолінського). Але автор, даючи подіям одностороннє романтичне освітлення, додав і різні досить довільні риси для збільшення того вражіння, яке йому хотілось» [3].

Метою статті є показати життя і творчість романтика Кароля Шайнохи.

Виклад матеріалу. Кароль Шайноха народився 20 листопада 1818 року в містечку Комарно [4]. Його батько Вацлав Шейнога де Втеленський був онімеченим чехом, який в Галичині отримав прибуткову посаду мандатора – найнижчого адміністратора, посередника між дідичами та австрійською окружною владою. Мати – Марія походила зі шляхетської родини Лозинських [7]. На чеське походження Кароля вказують також документи самбірської та львівської гімназії, в яких він фігурує як Шейноха. І лише в дорослому віці Кароль сполонізував своє прізвище на Шайноха.

Ще з підліткових років Кароль почав читати томи Міцкевича, Скотта, Шеллінга, Шіллера, істориків-романтиків Макалея, Мюллера та Тьєрі. Належав до прихильників «Ягеллонської ідеї» — польського історичного міфу, котрий ідеалізував монархію Ягеллонів як польсько-литовсько-українську федерацію [4]. Ще у гімназії, будучи чотирнадцятирічним хлопцем, К. Шайноха став засновником конспіративного «Товариства старожитностей» – нібито для збору відомостей про пам'ятки Галичини [7]. Дізнавшись про це, директор Львівської гімназії поскаржився на К. Шайноху шефові президії губернії (основного відділу канцелярії) баронові Францу Крігу. Щоправда директор поліції Леопольд Захер відмовився відкривати кримінальну справу проти Кароля, бо сам любив історію.

У 1835 р. К. Шайноха вступив на філософський факультет Львівського університету ім. Цісаря Франца І. Під час занять писав листівки та вірші

антиурядового змісту, які підкидав до студентських аудиторій та на лавки в Бернардинському костелі Св. Андрія. Заарештували його 16 січня 1836 року [4]. Під час слідства, яке вів суддя Віттман, Кароль Шайноха не приховував своїх антимонархічних переконань, зізнався в авторстві кількох листівок. Його попереднє ув'язнення тривало близько року, яке він провів у кайданах [7]. Згодом Каролю винесли вирок 6 місяців суворого тюремного режиму у в'язниці «Кармеліти». До середини 1837 р. Шайноха сидів у темній і вологій камері, що підірвало його здоров'я [4].

Після виходу на волю, Каролю заборонили навчатися в університеті. Тому юнак був змушений давати приватні уроки, редагувати львівські газети [7]. У 1840—50-х рр. співпрацював з низкою польських періодичних видань, у тому числі з "Tygodnikiem Polskim" та "Dziennikiem Literackim". Працював заступником кустоша (доглядача фондів) Народового закладу ім. Оссолінських у Львові [5]. З 1856-го працював редактором часопису "Rozmaitości" (додаток до львівської газети), потім – "Бібліотеки Оссолінських", публікував власні поетичні і драматичні твори [7]. Оскільки його заробітки були невисокими, то тривалий час він не мав навіть власного житла і жив у покої, який йому відвів граф Володимир Дідушицький у своїй львівській резиденції. Згодом, оскільки вони були невисокої вартості, він перейшов до історичної науки [4].

У 1855 році Шайноха одружився з Йоанною Білінською. Їх син Владислав Шайноха (1857–1928) став відомим геологом, двічі обирався ректором Ягеллонського університету у Кракові.

Від 1847 року зір історика погіршувався, а 1860-го він остаточно його втратив. В останні роки життя не міг уже ходити й лише диктував свої тексти. Помер Кароль Шайноха 10 січня 1868 року. Його похорон перетворився на багатотисячну польську патріотичну маніфестацію.

На могилі Кароля Шайнохи при головній алеї Личаківського цвинтаря (поле 58) 1872 року спорудили величний пам'ятник авторства Париса Філіппій Абеля Марії Пер'є. У 1871–1945 роках у Львові була вулиця Кароля Шайнохи (нинішня вул. Банківська) [7].

Щодо наукової сторони, то варто зазначити, що в коло наукових інтересів Кароля Шайнохи входили різні періоди історії з найдавніших часів до XVII століття [6].

Від 1839 року став друкувати власні твори: поезії, повісті, п'єси, переклади [7]. Свою першу працю «Вік Казимира Великого» Кароль Шайноха опублікував 1847 року(за іншими даними 1848) [4].

У 1847-му з'явилася його перша історична праця «Погляд на загальну польську історію». У ній Шайноха дав власну періодизацію минулого Польщі, розділивши на періоди: 1) племінний (до X ст); 2) військово-королівський (X–XI ст.); 3) духовний (XII–XV ст.); 4) шляхетський (XVI–XVIII ст.); 5) ново-монархічний (кінець XVIII ст.) й відзначався «монархічною суворістю, з якою пануючі над Польщею імперії розбуджують у ній новий лад і склад» [7].

У 1849 році видав історичну книгу «Болеслав Хоробрий і відродження Польщі за Владислава Локетека» – про «військово-королівський» період польської історії. Для цієї книги характерне прагнення прикрасити середню і дрібну шляхту, протиставити її магнатам [1]. У 1855–1856 рр. вийшла його тритомна праця «Ядвіга і Ягайло» (перевидана 1861 р. в чотирьох томах). Окремим книгами були видані історичні твори Шайнохи: «Владислав Локетек», «Два роки нашої історії 1646-1648», «Лехітські образи», «Звичаї давніх слов'ян», чотиритомні «Історичні шкіци», «Смерть Чарнецького» [7]. В роботі «Лехітський початок Польщі» 1858 року Шайноха стверджував, що державний устрій принесли полякам лехіти-нормани, а також розвивав ідею «цивілізаторської місії» Польщі на Сході. Однак ця концепція зустріла гостру критику зі сторони інших польських істориків-романтиків [1].

Його історичні твори були написані цікаво, відзначалися простою, доступною мовою. В творах вітчутно возвеличення національного минулого, що поруч з художніми досягненнями історичної прози мали велику популярність не лише серед освіченої публіки, але й у найширших масах [5].

Висновок. Отже, Кароль Шайноха прославився як польський романтик XVIII ст. Своєю простою манерою викладу матеріалу здобув популярність і прихильність читачів, таким способом прищеплював полякам любов до історії своє Батьківщини.

Список використаної літератури:

1. Историография истории южных и западных славян. М., 1987. С.26
2. Грушевський М. Історія України-Руси. Том VIII. / М. Грушевський [електронний ресурс] Режим доступу до тексту:
<https://books.google.com.ua/books?id=1vNJDwAAQBAJ&pg=PR21-IA21&lpg=PR21-IA21&dq=%D0%BA%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%BB%D1%8C+%D1%88%D0%B0%D0%B9%D0%BD%D0%BE%D1%85%D0%B0&source=bl&ots=1R-NzTossU&sig=HJ8HJjdAekn-Z0aXxNMycNC9X4Y&hl=uk&sa=X&ved=0ahUKEwjNjN76ucvaAhXGDSwKHTagC0QQ6AEIcjAQ-v=onepage&q=%D0%BA%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%BB%D1%8C%20%D1%88%D0%B0%D0%B9%D0%BD%D0%BE%D1%85%D0%B0&f=false>
3. Грушевський М. Історія України-Руси. Том IX. / М. Грушевський [електронний ресурс] Режим доступу до тексту:
<https://books.google.com.ua/books?id=2PNJDwAAQBAJ&pg=PA1339&lpg=PA1339&dq=%D0%BA%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%BB%D1%8C+%D1%88%D0%B0%D0%B9%D0%BD%D0%BE%D1%85%D0%B0&source=bl&ots=biXurq9rgY&sig=3wWZZES8NVU11x3Apnw9LH-IoXw&hl=uk&sa=X&ved=0ahUKEwj27uyAwcvaAhWLiaYKHQtmC1w4ChDoAQgrMAE-v=onepage&q=%D0%BA%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%BB%D1%8C%20%D1%88%D0%B0%D0%B9%D0%BD%D0%BE%D1%85%D0%B0&f=false>
4. Чорновіл І. Кароль Шайноха з Комарна фундатор «ягелонської ідеї» [електронний ресурс] /І. Чорновіл // Львівська газета /Режим доступу до тексту:
<http://komarno.in.ua/index.php/statti/statti-4/67-karol-shainokha-z-komarna-fundator-iahailonskoi-idei>
5. Ясь О.В. Шайноха Кароль [Електронний ресурс] // Енциклопедія історії України: Т. 10: Т-Я / Редкол.: В. А. Смолій та ін. НАН України. Інститут історії України. - К.: В-во "Наукова думка", 2013. - 688 с.: Режим доступу:
<http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=>

6. Миллер И. С. Советская историческая энциклопедия. В 16 томах. — М.: Советская энциклопедия. 1973—1982. Том 16. ЧЖАН ВЭНЬ - ТЯНЬ-ЯШТУХ. 1976. Режим доступа:

http://www.sklaviny.ru/biograf/bio_sh/szajnoha.php

7. Мельник І. Львівський історик Кароль Шайноха [електронний ресурс] / Режим доступу до тексту: <https://zbruc.eu/node/15632>

*Розбицька Христина
студентка 3 курсу історичного факультету
Житомирського державного університету імені Івана Франка
Науковий керівник :к.і.н., старший викладач Маркевич О.В*

Політичні та історичні погляди К. Каліновського

Шляхетський рід Каліновських відомий з кінця XV століття. Предки Кастуся Каліновського протягом майже ста років володіли маєтком Калинова на Брянській землі, на кордоні Литви і Польщі, але в другій половині XVIII століття маєток було продано.

Батько Кастуся Каліновського — безземельний гродненський польський шляхтич, власник невеликої ткацької мануфактури Симон Каліновський, мати, Вероніка Каліновська, померла, коли Костянтину було 5 років.

Костянтин Каліновський народився 21 січня 1838 року в селі Мостовляни Гродненського повіту (нині у Підляському воєводстві Польщі) [4, с. 58].

У 1847-1852 рр. роках навчався в Свісловському повітовому училищі, після закінчення якого (1856 рік) декілька років прожив у батьківському маєтку Якушевка (у володінні Каліновських із 1849 року), допомагаючи в господарських справах і, очевидно, займаючись самоосвітою. Великий вплив на Каліновського мав старший брат Віктор, який навчався в Московському

університеті й досліджував за дорученням Віленської археологічної комісії старовинні білоруські рукописи.

У 1856 році Кастусь Каліновський вступив на юридичний факультет Петербурзького університету, який закінчив через чотири роки з науковим ступенем кандидата права. Протягом навчання в університеті брав участь у діяльності нелегальних студентських гуртків, зокрема групи студентського земляцтва «Агул», разом з братом був членом таємної військово-революційної організації офіцерів Генштабу, яку очолювали Зигмунт Сераковський та Ярослав Домбровський.

Отримавши 17 лютого 1861 року університетський диплом, зробив спробу влаштуватися на роботу у Вільно в адміністрацію місцевого генерал-губернатора, щоб відразу розпочати тут революційну діяльність зі створення мережі конспіративних груп для роботи серед майбутніх учасників повстання. Вважають, що на цей час припадає його знайомство з майбутньою нареченою Марією Ямонт.

2 березня 1861 року він подав на ім'я Віленського генерал-губернатора заяву для отримання посади. Влаштуванню Кастуся Каліновського на роботу сприяв ад'ютант Людвік Зьвяждовський, однак спроби виявилися марними і на початку весни 1861 року Каліновський повернувся в Гродно, почавши створення революційної організації.[4, с.101].

За своїм ідейним переконанням він був революційним демократом, виступав за повалення самодержавства, скасування поміщицького землеволодіння. Вважав, що тільки широка участь в майбутньому повстанні селянства може забезпечити перемогу. У цьому руслі й вів Костянтин Каліновський агітаційну роботу.

Улітку 1862 року разом із соратниками з Гродненської революційної організації Феліксом Рожанським, Станіславом Сангіном і Валерієм Врублевським почав випуск «Мужицької правди» — першої в історії газети білоруською мовою. Всього вийшло сім номерів цієї нелегальної газети. «Мужицька правда» розповсюджувалася у всій Білорусі, Польщі, Литві, Латвії та в деяких регіонах Російської імперії. Вона викривала політику імперської влади, показувала істотне погіршення становища білоруського селянства,

давала негативну оцінку приєднанню уніатів до православ'я, доводила селянам, що причина їх важкого становища полягає у московському правлінні, пояснювала ситуацію в країні, викривала обман царського маніфесту про скасування кріпосницького права, закликала селян до боротьби. Кастусь Каліновський сформулював ідею демократичної народної держави.[2, с.6].

Кожен номер «Мужицької правди» була незмінно підписана псевдонімом «Яська-господар з-під Вільна». Каліновський брав особисту участь у поширенні газети: розвозив її по селах, розкидав по дорогах.

У 1862 році Кастусь Каліновський входив до складу Литовського провінційного комітету - центрального органу підготовки повстання в Литві-Білорусі. А восени того ж року став його головою. Кастусь Каліновський стояв на чолі найпослідовніших революціонерів, яких на відміну від лібералів («білих») називали «червоними». Цей напрямок визвольного руху передбачав демократичну республіку, передачу землі селянам, самовизначення народів колишньої Речі Посполитої. «Білі» ж бачили головною метою повстання тільки відновлення Речі Посполитої в кордонах 1772 року.

Головування К. Каліновського у віленському повстанському комітеті тривало недовго. Незабаром після вибуху повстання, злякавшись переростання виступів в селянську війну, варшавський центр і місцеві поміщики домоглися розпуску ЛПК. Кастуся Каліновського направили на рідну Гродненщину на посаду повстанського комісара воєводства.

Активна робота Кастуся Каліновського в умовах повстання на посаді воєводського комісара сприяла тому, що саме на Гродненщині повстанці мали найбільш боєздатну, потужну організацію, залучили до боротьби багато селян.

З червня 1863 року через масові арешти К. Каліновський змушений був повернутися до Вільно, де діяв під конспіративними прізвиськами Макаревич, Чернецький, Хамович, Хамуціус на квартирі Ямонт в будинку Шишкіна на Великій вулиці. Тут він знову взяв центральне управління у свої руки. Зустрічався з найбільш близькими і перевіреними людьми, проводив наради революційного уряду.

Це була одна з найголовніших конспіративних явок Кастуся Каліновського. Опис квартири Ямонт і його тутешньої діяльності збереглася

почасти в показаннях заарештованих революціонерів Віленській надзвичайній слідчій комісії Людвіка Ямонт. Наприкінці липня 1863 року на квартирі Ямонт відбулося побачення Кастуся Каліновського з рідним братом польського письменника Болеслава Пруса — Левонем Гловацьким. Як комісар народного уряду, він приїжджав з Варшави до Вільно, щоб обговорити суперечності, які виникли між керівниками повстання в Білорусі і в Польщі [3, с. 77].

Намагаючись реанімувати повстання, Кастусь Каліновський видав «наказ до народу землі литовського та білоруського». Однак дії були запізненими, повстання в Білорусі вже захлинулася в крові. Основні сили повстанців були розбиті карателями.

З осені 1863 року Каліновський спрямував зусилля на накопичення сил для нового виступу навесні. Але, виданий зрадником, комісаром Могилевської губернії Вітовтом Парфеновичем, він у ніч на 29 січня 1864 року був схоплений царськими жандармами в Святоянських стінах (поруч з собором Святого Іоанна), де ховався під ім'ям Ігнатія Вітаженца [1, с.44].

Під час слідства та суду Кастусь Каліновський тримався мужньо. Царський військово-польовий суд засудив керівника повстанців до розстрілу. Проте відомий своєю жорстокістю в придушенні повстання російський генерал Муравйов висловився за повішення. Кастуся Каліновського публічно повісили на торговій площі
Лукішкі https://lt.wikipedia.org/wiki/Luki%C5%A1ki%C5%B3_aik%C5%A1t%C4%97 у Вільно.

З ув'язнення Каліновський передав на волю свій заповіт білоруському народові — «Лист з-під шибениці». Як стверджують сучасні дослідники, думки Кастуся Каліновського про необхідність боротьби за свою Вітчизну, висловлені ним у «Листі з-під шибениці», можна вважати початковим оформленням білоруської національної ідеї.

Враховуючи його заслуги в історії Білорусії та Польщі, постать одного з найвідоміших керівників повстання віншують на рідній землі та у всьому світі. У Вільнюсі на Лукіській площі, де було повішено К. Каліновського, на його честь встановлено меморіал у вигляді плити та дерев'яного хреста. В 1926 році в Мінську давню Катерининську вулицю перейменували на честь Костянтина

Каліновського, а у 1928 року в УРСР було знято художній фільм «Кастусь Каліновський», в якому розповідалося про керівника повстання 1863—1864 років.

З початку 1990-х років вислів Кастуся Каліновського «Не народ для уряду, а уряд для народу» вміщено як епіграф на першій сторінці газети «Республіка». В 1993 року на стіні вільнюського костелу Святого Духа, де в колишньому домініканському монастирі знаходився в ув'язненні Кастусь Каліновський, з боку вулиці Ігнота встановили меморіальну дошку на згадку про Каліновського. Указом президента Білорусі від 15 січня 1996 року № 26 було затверджено Орден Кастуся Каліновського, положення про який було прийнято ще в 1995 році. Нагороду було скасовано у 2007 році.

Список використаної літератури :

- 1) Восстание в Литве и Белоруссии 1863 – 1864 гг. – М, 1965.
- 2) Кастусь Каліновський і його епоха в документах та культурної традиції // Матеріал міжнародної наукової конференції , Мінськ, 25 вересня 2010.
- 3) Смоленчук. А. Кастусь Каліновський у польській історичній традиції / А. Смоленчук //Спадщина. – 1998. - № 2. – с.84 – 105.
- 4) Шалькевич В.Ф. Кастусь Каліновський : Страницы биографии / В.Ф.Шалькевич. – Минск, 1988. – 136 с.

Крістіна Лашевич
студентка III курсу історичного факультету
Житомирського державного університету імені Івана Франка
Науковий керівник: к. і. н., ст. викладач Маркевич О. В.

Внесок М. Дринова у розвиток болгарської історіографії

Однією із найвидатніших постатей болгарської історіографії є Марин Дринов. Ім'я професора Марина Стояновича Дринова відоме широкому колу

читачів. Йому присвячено багато книг, які носять в основному науковий характер.

Народився в 1838 році в містечку Панагюріште в родині ремісника. Уродженець Болгарії, Дринов покинув батьківщину в юності, навчався в Російській імперії, спочатку в Київській семінарії, потім в Московському університеті, тривалий час жив в Європі і понад тридцять років викладав славістичні дисципліни в Харківському університеті.

Він був одним з перших болгарських істориків, який отримав солідну професійну освіту і всі існуючі наукові ступені і звання; першим болгарським вченим, обраним членом всіх тодішніх слов'янських академій; першим головою першого Болгарського наукового товариства і першим Міністром культури в звільненій Болгарії. Дринов збагатив болгарську і імперську історичну науку працями, переважно по болгарській історії, а також філології, мовознавства, етнографії та фольклористиці.

З 1865-1870 рр. перебував за кордоном з сім'єю княгині Е.А.Галіциной в якості домашнього вчителя. У бібліотеках, архівах, музеях Відня, Праги, Женеви, Рима і Неаполя вивчав матеріали з історії південних слов'ян. 2 травня 1873 року захистив в Московському університеті магістерську дисертацію «Заселення Балканського півострова слов'янами», а у 1876 році - докторську дисертацію «Южные славяне и Византия у X в.», після чого отримав ступінь доктора слов'янської словесності. У творчості професора Харківського університету, видатного вченого і суспільного діяча Марина Степановича Дринова магістральною була проблема ідентичності болгарської народності з усіма необхідними складовими цієї глобальною теми: історією, філологією, міфологією і лінгвістикою болгарського етносу.

За вивчення означеної проблеми М. Дринов взявся відразу після закінчення Московського університету в 1865 р, де він спеціалізувався у професора О. М. Бодянського, який став першим магістром нової, згідно університетського статуту 1835 року слов'янської кафедри в Московському університеті. Як відомо, указом імператора Миколи I подібні кафедри були в тому ж році засновані в Петербурзькому, Харківському і Казанському університетах.

Наукові висновки проф. М. Дринов постійно базував на солідних джерелах, нерідко розшукуючи і відкриваючи нові документи, що дозволяють вивчати османський період болгарської історії. Так, в італійських архівах ним були виявлені матеріали: «Опис Туреччини» іспанського священика Октавія Сапієнція, «Опис Туреччини Маркантоніо Барбаро» [1, с.7].

Коли М. Дринов приїздив до Болгарії, його зустрічали там надзвичайно урочисто, надали йому міністерський вагон, софійський митрополит вітав його з хлібом-сіллю на головній площі в Софії; ім'я М. Дринова має одна з ліпших вулиць в Софії, його портрети поширені на шкільних зшитках і т. д. І все ж, коли в 1881 р. він був покликаний до Болгарії на посаду голови Державної Ради, він не поїхав з Харкова, а лишився – як висловився потім М. Сумцов – «в своїй маленькій хатині на Холодній Горі»[2, с. 224].

Ключові положення його концепції про вплив Візантії на сусідні слов'янські держави були в найбільш розгорнутому і аргументованому вигляді викладені в докторській дисертації «Південні слов'яни і Візантія в X ст.» [2, с.215].

Крім «Дриновського збірника», харківські болгаристи останнім часом опублікували кілька монографій, а з 2007 р. започаткували щоквартальні наукові семінари. Як правило, вони «прив'язуються» до червоних дат болгарського календаря: 3 березня — Дня визволення Болгарії з-під османського гніту; 24 травня — Дня слов'янської писемності, болгарської освіти та культури; 22 вересня — Дня незалежності; 1 листопада — Дня народних будителів або 8 грудня — Дня болгарських студентів[4,с.420]. Помер М. Дринов у лютому 1906 року у Харкові, згодом його тіло було перепоховано у Болгарії.

М.Дринов – це людина, яка досягла великих висот як і у своєму житті так і для розвитку своєї країни. Він був, перш за все, медієвістом, який вивчав переважно середньовічну історію Болгарії. І це був його великий вкладв формування історичної та національної самосвідомості болгар і відновлення ідеї спадкоємності від перших двох незалежних Болгарських царств до третього,яке з'явилося після звільнення Болгарії.

Список використаної літератури:

1. Горина Л. Профессор Марин Дринов о болгарской народности в Османской империи / Л. Горина // Дриновський збірник. – Т.4. – 2011. – С.17.
2. Наріжний С. Харківське історично-філологічне товариство / С. Наріжний // Збірник Харківського історико-філологічного товариства: Нова серія . – 2005 . – Том 11 . – С.236.
3. Лиман С. Пращур строки в ромейский полдень: Византия епохи Македонской династии в оценках историков Харьковского университета / С. Лиман // Нартекс Byzantina Ukrainansis. – Т.2. –Харків: «Майдан», 2013. – С.226.
4. Страшнюк С. Центр болгаристики та балканських досліджень ім. М. Дринова.С.422.

Ірина Лісогурська
студентка 3 курсу історичного факультету
Житомирського державного університету імені Івана Франка
Науковий керівник: к. і. н., ст. викладач Маркевич О. В.

Вацлав Томек – представник консервативного напрямку в чеській історіографії

Консервативний напрямок в чеській історіографії виник після поразки революції 1848 р. Національний рух в Чехії було придушено, контроль над духовним життям суспільства отримала католицька церква. У цих умовах проти романтичної концепції Палацького виступив Вацлав Владівой Томек (1818-1905), найбільший представник консервативного напрямку чеської історіографії другої половини ХІХ ст.

Народився майбутній чеський історик в родині взуттєвого майстра. В гімназії, у якій навчався Вацлав Томек його відзначали як досить здібного учня. В 1833 році він вступає на навчання до Празького університету. Два роки

Вацлав Томек вивчав філософію та право. Під час навчання він працював приватним учителем у родині Павла Йозефа Шафарика, який надавав підтримку талановитому студенту. У 1831 році він закінчив навчання в галузі права, після чого Вацлав Томек стає приватним вчителем Яна та Марії – дітей у родині Франтішека Палацького, який також підтримує молодого дослідника у його професійній кар'єрі. Палацький порекомендував його до Празької ратуші на посаду історика для написання історії чеської столиці.

З 1848 р. Вацлав Томек працював вчителем в Празькому університеті, який у 1882 році було поділено на німецьку та чеську частину. Він став першим ректором чеської частини [1].

На початку своєї наукової діяльності Томек розділяв більшість положень концепції Палацького. У 1849 р. він видав 1-й том «Історії Празького університету» і приступив до роботи над історією міста Праги. У 50-ті роки Томек став на бік абсолютизму і реакції. З цього часу апологія династії Габсбургів і католицької церкви стала визначати характер його концепції. У працях, виданих в період неоабсолютизму він висловив офіційну точку зору на історію Чехії в складі Австрійської імперії [3].

Томек відмовився від оцінки гуситського руху як визвольної боротьби чеського народу і одного з найголовніших періодів його середньовічної історії. Внесок Томека в розвиток досліджень гуситського руху полягає в тому, що він зібрав і опрацював значну кількість джерел. Автор засуджує радикальне крило гуситів – таборитів, Яна Желівського та празьких радикалів. На його думку, походи таборитів вносили розруху, грабунки та насильство. Разом з тим засуджувалися також радикальні вимоги, висунуті таборитами. Поразку гуситського руху Томек розглядає як повернення спокою в суспільство. На противагу прийнятій більшістю чеських істориків оцінці ураження чеських станів 1620 р, встановлення австрійського панування, втрату національної незалежності він вважав позитивними моментами. Перемога абсолютизму, на його думку, врятувала чеський народ від розгулу шляхетської анархії, сприяла об'єднанню чеських земель. Проведені Габсбургами контрреформація і онімечення трактувалися ним як прилучення чехів до більш високої німецької культури [2].

Томек вивчав історію всіх народів, які опинилися під владою Габсбургів. Підготовлений ним підручник з історії Австрійської монархії для гімназії протягом 30 років вважався кращим і був переведений на німецьку, італійську, угорську, сербську та хорватську мови. У ньому наведена ідея Палацького про миролюбних слов'ян-землеробів на противагу «агресивним німцям». У 1888 р вийшла робота Томека «Новітня історія Австрії», в якій висвітлювалися події з 1526 по 1860 р. Застосувавши порівняльно-історичний метод, автор створив широку панораму розвитку різних народів імперії Габсбургів. Значне місце було відведено в книзі зовнішньополітичній проблематиці.

Вацлав Томек першим зайнявся вивченням сучасного йому періоду. В «Історії Чеського королівства» (1850), що витримала кілька видань, викладалися події новітнього часу. Послідовна зміна правлінь одного «доброго і благородного» короля іншим представлялася в книзі як історія держави в цілому.

В кінці XIX ст. Томек став активним учасником полеміки навколо давніх чеських рукописів, відстоював їх автентичність. Видавництво Матиці чеської випустило в 1855-1901 рр. його 13-томну «Історію міста Праги». У ній він, детально зупинившись на системі земельного, церковного, міського управління, спробував відобразити не тільки політичні події, але і розвиток ремісничого виробництва, торгівлі, економічного, соціального та культурного життя [2].

Томек ідеалістично трактував історичний процес, ігнорував соціально-класову диференціацію суспільства. Для його робіт характерне використання широкого кола джерел, залучення маловідомих і невідомих раніше документів, широке їх цитування, детальне опрацювання побічних, не пов'язаних з головною проблемою, приватних сюжетів. Надмірна захопленість джерелами і довіра до них, прагнення залишитися на рівні об'єктивної незацікавленості, відсутність широких узагальнень вели Томека до фактографії та описовості. За це ще за життя він зазнав критики, як і за свої реакційні погляди [3].

Отже, Вацлав Томек був відомим чеським істориком, архівістом, консервативним політиком та педагогом. Зокрема, він був відомим з дванадцятитомної праці "Історія міста Праги" та п'ятитомних фондів Старої Празької топографії. Історичні роботи Томека класифікуються як

консервативний напрямок в чеській історіографії. Томек вважав, що перебування чеських земель в складі Австрійської держави позитивно позначилося на їх розвитку. В. В. Томек був похований з усіма почесними у місті Вишеграді.

Список використаних джерел та літератури:

1. Дементьев И.П., Патрушев А.И. Историография истории нового и новейшего времени стран Европы и Америки – М., 1990 – 432 с.
2. Историография истории южных и западных славян – М., 1987 – 252 с.
3. Волков В.К. Новые тенденции в развитии исторической мысли в странах Центральной и Юго-Восточной Европы – Новая и новейшая история – 1991. – № 4

Ігор Макарчук

студент 3 курсу історичного факультету

Житомирського державного університету імені Івана Франка

Науковий керівник: к.і.н., старший викладач Маркевич О. В.

Постать Томаша Масарика в історіографічній спадщині Чехії

Кінець XIX – поч. XX ст. став для багатьох народів і держав переломним в їхній історії. Світ опинився на порозі великої війни. Якщо найбільші імперії Європи готувались до війни і нового переділу карти світу, то більшість народів, що не мали власних держав сподівались, що майбутній конфлікт дасть їм змогу, якщо не створити власну державу, то хоча б отримати автономію або більш ширші права в складі інших країн. Не стояли осторонь цих процесів і чехи. XIX ст. в Чехії відзначилось початком національного відродження і формуванням власної національної еліти. Важливе місце серед національної еліти Чехії того часу займали також науковці, в тому числі історики. Серед них варто виділити Томаша Гарріга Масарика, який увійшов в історію Чехії і світу не тільки як видатний політичний діяч, а й як філософ-гуманіст, славіст та історик.

Метою нашої роботи є розглянути і висвітлити життєвий та науковий шлях Томаша Гарріґа Масарика та його внесок у розвиток історичної науки Чехії.

Томаш Масарик народився 7 березня 1850 р. у місті Годоніні, яке належало до коронного краю Мораво-Силезія Австрійської імперії. Батько, Йосиф, був словаком, мати, Терезія Кропачек – ганачкою, понімеченою чешкою. У 1861 р. Томаш закінчив із відзнакою народну школу і вступив до німецького реального училища в Густопечі. У 1865 р. Томаш Масарик вступив відразу до другого класу німецької гімназії у місті Брно. Шкільна наука не зовсім задовольняла Т.Масарика і майбутній політик постійно займався самоосвітою. Томаш поглиблював свої знання і серйозно вивчав різні науки. Маючи здібності до аналітичного мислення, він виробив власне бачення багатьох явищ довколишнього світу. [1 с. 52-54].

Вищу освіту майбутній науковець здобував у Віденському та Лейпцизькому університетах [2 с. 543]. На початку 1876 р. Т. Масарик подав і захистив дисертацію на тему “Єство душі у Платона. Критична студія з емпіричного погляду“, склав іспити з відзнакою і 10 березня того ж року здобув ступінь доктора філософії [1 с. 56]. З 1882 р. Т. Масарик професор філософії Карлового університету [2 с. 543].

Національна свідомість та активна громадська позиція Томаша Масарика стала поштовхом до його бурхливої громадсько-політичної діяльності в той період. Т. Масарик пропагував ідею об’єднання всіх слов’янських організацій Відня в єдину Слов’янську Спілку. Для цього за його ініціативи був створений організаційний комітет, який розробив статут Спілки і здобув згоду всіх слов’янських організацій. Однак через непорозуміння з польською організацією ідея створення Спілки не була реалізована [1 с. 55-56]. У 1883 р., об’єднавши навколо себе молодих вчених, Масарик почав видавати журнал «Atheneum», на сторінках якого була піддана критиці оригінальність Краледворського та Зеленогорського рукописів [3 с. 38].

Заперечуючи істинність Краледворського рукопису, який чеські вчені вважали національним скарбом і доводили ним давність чеської літератури, Т. Масарик виявив нечувану прямоту і чесність. Незважаючи на те, що більшість

науковців виступила проти професора Гебауера, який висловив сумнів щодо правдивості походження цієї пам'ятки літератури, Т. Масарик став на його бік і заявив, що краще перед усім світом визнати свою помилку, ніж, підтримуючи нісенітницю, вдаватися до брехні перед світовою спільнотою. Суперечка про рукопис продовжилася на сторінках преси і сколихнула широку громадськість. Т. Масарик став на чолі критиків рукопису і відкрито ганьбив тих учених, “які з наукового питання зробили питання державно-політичне“. Суперечка навколо Краледворського рукопису переросла у загальну боротьбу прогресивної думки з консервативною, що спричинило суцільний ревізіонізм світогляду в чеському суспільстві. Сфальсифіковані рукописи, на яких було виховане тогочасне покоління, мали виразне клерикально-шляхетське забарвлення. Т. Масарик, ґрунтуючись на досягненнях історії, філософії та соціології, доводив неправдивість рукописів і вкладеного в них змісту. [1 с. 62-63].

Вчений розглядав національну історію крізь призму політичної боротьби, а тому в нього сформувався власний погляд на чеське питання. Більшість його основних праць — «Чеське питання» (1895), «Ян Гус» (1895), «На теперішню кризу» (1896) та інші мали філософсько-соціалістичний характер. Масарик створив власну схему чеської історії. Він виділив в ній дві визначні на його думку епохи: чеську реформацію і національне відродження (яке охоплювало все ХІХ ст.). Розділявши їх довгий період контрреформації, привів до знищення основ «чеського гуманізму», який в найбільш чистову вигляді проявився в діяльності Общини чеських братів, національне відродження в своїх ідейних пошуках розвивало ідеї висловлені ще П. Хельчицьким та іншими діячами Общини. [3 с. 38-39].

Т.Масарик бачив “Нову Європу” співдружністю великих і малих держав, де “жодна нація не повинна використовувати іншу націю як засіб для своїх цілей” – цю тезу він розглядав як моральну основу політичного принципу рівності. При цьому Європа мала бути культурно різноманітною, її народи повинні були зберегти свою культурну індивідуальність [4 с. 51].

Серед величезної творчої спадщини Т. Масарика можна виділити численні філософські, історико-політологічні, публіцистичні праці, більшість з яких видана в Чеській Республіці лише останнім часом. Особливе місце в

наукових працях Т. Масарика посідає національна проблема – з'ясування суті слов'янського питання, в тому числі в плані конкретного вирішення пов'язаних з ним національних і культурних проблем, забезпечення прав малих народів і держав у Європі. Він один з перших серед європейських істориків того часу хто звернув увагу на існування «українського питання», досліджував деякі аспекти історичного минулого, проблеми і національно-визвольні прагнення українського народу, з розумінням ставився до національно-культурних і, з певним застереженням до політичних вимог українців [2 с. 544].

Список використаної літератури:

1. Панов А.В. Масарик і Закарпаття: монографія. – Ужгород: Поліграфцентр “Ліра”, 2010. – 192 с.

2. Енциклопедія історії України: у 10 т. / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. – К. : Наукова думка, 2009 – Т. 6 – 2009. – 784 с.

3. Збірник. Історіографія. Історії південних і західних слов'ян // МГУ, історичний факультет кафедра історії південних і західних слов'ян, курс лекцій. – М. : Московський університет, 1987 – 132 с.

4. Кравчук О. Європейська ідея Томаша Масарика // Проблеми слов'янознавства. – 2013. – Вип. 62. – С. 47-57. – Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=ps_2013_62_6

Марія Павлюк

студентка 3 курсу історичного факультету

Житомирського державного університету імені Івана Франка

Науковий керівник: к. і. н., ст. викладач Маркевич О. В.

Франтішек Палацький як фундатор чеського романтизму

З розвитком капіталізму на території Чехії на зміну ідеології просвітництва приходять романтизм. Головними його рисами були підвищений інтерес до народної творчості, ідеалізація минулого, захоплення героїчним минулим власного народу. Для чеської романтичної історіографії характерний підвищений інтерес до гусизму.

Засновником чеської історіографії і найяскравішим представником романтичного напрямку був Франтішек Палацький (1798—1876). Він офіційно займав посаду станового земського історіографа Чеського королівства. Головною працею Палацького прийнято вважати «Історію чеського народу в Чехії і Моравії», перший том якої вийшов німецькою мовою в 1839 р. і лише з 1848 р. почала видаватись чеською мовою [1].

Світогляд Палацького формувался під впливом ідей німецького філософа Фрідріха Гегеля. Рушійною силою історичного процесу, він як і його кумир визнавав боротьбу протилежностей, в якій одна зі сторін завжди перемагає іншу. В чеській історіографії під цими двома силами розумілись боротьба між німецькою та слов'янською сторонами. Від іншого філософа Йогана Гердера Ф. Палацький успадкував романтичне уявлення про те, що слов'яни порівняно з іншими народами, зокрема з німцями, мають особливі риси, такі як демократизм гуманізм, рівність, вільнодумство та ін. Що ж до чеського народу, то Ф. Палацький вважав його носієм цих рис, йому притаманні ідеали раннього християнства. Він вважав, що на початку чеської історії переважало слов'янське начало. Використовуючи Зеленогорський та Краледворський рукописи, Ф. Палацький зображав давніх чехів ідеалістично як народ, який жив завжди в умовах внутрішньої свободи, демократії і мирних відносин з сусідами. В подальшому це слов'янське начало було витіснено з чеських земель німецьким та католицьким. Таким чином в результаті їх боротьби виник чеський рух за свободу — гусизм [2].

Головним в історії Ф. Палацький вважав самобутній розвиток народу, національної держави і національної культури. В народі він бачив виразника «національної ідеї». Концепція Ф. Палацького була, по суті, національною та антифеодальною. Як представник романтичного напрямку він намагався

показати, що історичний процес розкривається не в діяльності видатних особистостей, а в діяннях народу.

Він більше симпатизував радикальному крилу гуситського руху - таборитам. Писав про їх бойові успіхи, досягнуті під керівництвом Яна Жижки. Таборити, на думку Ф. Палацького, втілювали в собі ідеали давньослов'янської демократії, з'єднавши їх з принципами свободи, властивими вже новому часу. Але слідом за Й. Добровським він засуджував соціальні вимоги лівих таборитів, зокрема, вважав їх програму помилковою, вбачав в хіліазмі прояви ідей комунізму, до яких ставився негативно. Характеризуючи лівих таборитів, він застерігав «про небезпеку свободи» і тим самим відходив від своєї ж оцінки гусизму як демократичного руху [2].

Концепція Палацького отримала широке визнання, оскільки вона відповідала завданням політичної боротьби чеської буржуазії. Вчений відстоював свою позицію в боротьбі з реакційною німецькою історіографією, яка принижувала значення гусизму. Коли в середині 60-х років XIX ст. вийшло твір К. Хьофлера, що представляло гусизм як результат взаємної расової ненависті чехів і німців, Палацький відповів книгою «Історія гусизму і професор К. Хьофлер», в якій спростував твердження, що догляд німецьких професорів і студентів з Праги 1409 р. був для Карлового університету катастрофою, критикував Хьофлера за тенденційність у підборі документів і критику.

Отже, історики романтичного напрямку недооцінювали соціально-економічні чинники суспільного розвитку. Відсутність у них інтересу до інших періодів історії призвело до того, що вивчення раннього середньовіччя і нового часу залишалось дуже слабким.

Що ж до самого Ф. Палацького, то його праця «Історія чеського народу» стала справжнім науковим досягненням. Вона відіграла важливу роль у піднесенні національного руху і розвитку чеської історичної науки. У цій праці вперше історія чехів була показана як безперервний процес. Загалом праці Ф. Палацького сприяли утвердженню в історичній свідомості чеського народу Гуса і Жижки як національних героїв.

Крім цієї праці, він також є автором чисельних досліджень з історії Чехії. Також Ф. Палацький опублікував величезну кількість джерел з історії,

літератури та мистецтва середньовічної Чехії, у тому числі чеські хроніки, зокрема, поклав початок багатотомним виданням джерел "Архів чеський" та "Fontes rerum Bohemicarum".

Список використаної літератури:

- 1.Иванов Ю. Ф. Чешская и словацкая историография / Ю.Ф. Иванов, 1996. – Москва – 376 с.
- 2.С. Ненашева, Б.М. Руколь [електронний ресурс] // режим доступу до тексту: <http://historic.ru/books/item/f00/s00/z0000061/st005.shtml>
- 3.Хрестоматия по истории южных и западных славян: В 3-х т.: Учебное пособие для студентов ист. спец. вузов / редкол.: Ю.В. Бромлей и др. – Минск: Университетское, 1989. - Т.2 : Новая история - 295 с.

Альона Костецька
студентка 3 курсу історичного факультету
Житомирського державного університету імені Івана Франка
Науковий керівник: к. і. н., старший викладач О.В. Маркевич

Чеський позитивізм: Ярослав Голл

На зламі XIX-XX століття в Австро-Угорщині, частиною якої були чеські землі різко загострилися класові та національні протиріччя. Швидкозростаюча чеська буржуазія прагнула до подальшого перетворення державного ладу монархії на конституційних засадах, до завоювання міцного політичного становища в імперії. Сталася диференціація в таборі буржуазії, яка призвела до утворення нових політичних партій. Їх національна програма носила помірковано-ліберальний характер. Платформа правого крила була консервативною. Партії та угруповання, які представляли дрібну буржуазію, ліберальну інтелігенцію, середні верстви міста і села були опозиційні по відношенню до австрійського уряду. Нова соціально-політична ситуація впливала на розвиток історичної науки.

З другої половини 80-х років в чеській історіографії утвердився вплив позитивізму. Головним організаційним центром позитивістської історіографії став Карлів університет у Празі, розділений у 1882 році на чеський і німецький. Поява самостійного чеського вищого навчального закладу сприяла притоку в науку нових національних сил, перетворенню Карлового університету у великий науковий центр. У 1890 р була утворена Чеська академія наук, словесності і мистецтв. Вона взяла на себе публікацію джерел та історичних досліджень. У 1892 р був заснований Історичний клуб в Празі, який з 1905 р став фінансувати «Чеський історичний журнал» заснований у 1895 році. Новий етап у розвитку чеської історіографії відкрила творчість Ярослава Голла - видатного історика, засновника позитивістського напрямку в чеській історіографії, так званої школи Голла [3].

Ярослав Голл народився 11 липня 1846 року у чеському місті Хлумець-над-Цідліною. Він походив з чеської сім'ї, яка мала німецьке коріння. Його батько Адольф Голл був лікарем. Завдяки своєму дядькові він познайомився з тогочасною інтелігенцією чеської епохи Відродження. Ярослав Голл закінчив гімназії міста Млада-Болеслав, а згодом гімназію у Празі. Після цього він хотів присвятити себе вивченню літератури та мистецтва, але батьки йому не дозволяли. Ось чому він звернувся до вивчення історії на філософському факультеті Карлового університету у Празі. Докторський ступінь він отримав у віці 24 років, після цього він повертається до гімназії Млада-Болеслава. Через рік перебрався в університет Геттінгена (Німеччина), де під впливом педагога Георга Вайца викладав позитивістський аналіз джерел. У 1878 році виходить його праця «Деякі джерела про повстання в Празі у 1483 та 1484 роках», автор намагався з'ясувати причини цих повстань та визначити їх основні етапи. З 1872 по 1883 роки займав посаду секретаря посла США у Берліні. Саме в цей період починає цікавитися європейською історією, особливо англо-французькими відносинами під час Тридцятилітньої війни. З 1874 року Ярослав Голл став співдиректором чеського літературного журналу «Люмир», який виходив у Чехії з 1870 по 1930 роки. У 1882 році університет був поділений на німецьку та чеську частини, Голл залишився в останній. Спільно з Яном Резеком Ярослав Голл заснував «Чеський історичний журнал», який видається

до цього часу та сприяє формуванню суспільно-політичних поглядів чеських громадян. Голлу належала виняткова роль у виділенні історії як особливої університетської дисципліни і підготовці чеських істориків-професіоналів. Історики трьох поколінь що вийшли з цього семінару представляють так звану школу Голла [5].

Великий знавець історичних джерел Ярослав Голл написав ряд монографічних робіт, присвячених середньовічній історії Чехії. Одним з центральних напрямків наукової діяльності Голла було вивчення політичної і релігійної історії Чехії XIII-XV ст., особливо чеської реформації, перш за все Громади чеських братів, аналіз джерел з цієї проблеми, реконструкція їх оригіналів, виявлення в їх текстах подальших нашарувань.

Найбільші праці Ярослава Голла присвячені Петру Хельчицькому. Він представлений в них як виразник інтересів чеського народу. Голлом були з'ясовані умови, в яких виникла Громада чеських братів, показана велика роль, яку вона зіграла в житті чеського суспільства у XV столітті і особливо в розвитку його культури. Вивчивши праці Хельчицького, літературну та просвітницьку діяльність провідних діячів Громади, Голл дійшов висновку, що поразка гуситів неминуче вела до спаду реформаційного руху. В умовах боротьби між католицизмом і протестантизмом, виникнення і розпаду численних релігійних сект вчення Хельчицького виходило, на думку Голла, з історичної реальності. Тому історик виправдовував властиві цьому діячеві чеської реформації проповідь лагідності і смиренності, непротивлення злу, прагнення до морального самовдосконалення на противагу таборитській тактиці збройної боротьби. Ярослав Голл прагнув вписати події, що мали місце в Чехії, в контекст європейської історії. Коло його досліджень охоплювали такі проблеми, як відносини між Чехією та Пруссією, чесько-польські зв'язки в період гуситського руху та інші. Блискуче знання середньовічної історії та джерел дозволило Голлу у 1886 р виступити з обґрунтуванням підробки Краледвірського і Зеленогорського рукописів (РКЗ). Ці рукописи викликали в науковому і політичному житті Чехії XIX - початку XX ст. найгострішу полеміку. З другої половини 80-х років полеміка у Чехії вступила у нову фазу. Організатором критики став чеський науковий журнал «Атенеум». Редактором

цього видання був професор Т. Г. Масарик. Він поставив перед журналом завдання детального аналізу всіх сторін цих рукописів. Я. Голл піддав РКЗ історичній критиці. З'ясувалося, наприклад, що Прага представлена як укріплене місто на правому березі Влтави вже до початку XI століття, між тим як перші укріплення на цьому березі будувалися лише з XIII століття. З'ясувалося, що в 1241 р не було ніякої перемоги над татарами під Оломоуцем про що оповідають рукописи. Він довів, що зміст цих рукописів не відповідає історичній дійсності, будується на більш пізніх матеріалах [8, с. 67-94].

Відповідно до точки зору Голла загальна історія покликана відобразити освіченість людських спільнот. Як наукова дисципліна вона представлялася йому сукупністю робіт, котрі тлумачать окремі приватні проблеми. Кожна область людської діяльності, на думку Ярослава Голла, повинна стати предметом спеціального вивчення, історик не може обмежуватися лише дослідженням політичних подій. У той же час він заперечував закони історичного розвитку і, виходячи з формули «наука заради науки», не визнавав тісного зв'язку історичного пізнання та ідеології. Саме ця позиція визначала його негативне ставлення до праць Т. Г. Масарика, до можливостей застосування методів соціології в історичних дослідженнях.

На початку XX століття Ярослав Голл опинився у консервативному таборі, віддалився від національного руху, висловлювався за збереження Австро-Угорщини. Проти його концепції в цей період виступив Т.Г. Масарик. Серед істориків Карлового університету сформувалася опозиція Голла. Ці обставини, а також різке погіршення здоров'я змусили його піти з університету. Помер історик 8 липня 1929 року у місті Прага [1, с. 345-346].

Заслуга Ярослава Голла полягає в тому, що він і його послідовники подолали відставання чеської історіографії від західноєвропейської, відмовившись від описових методів, орієнтувалися на фундаментальні аналітичні дослідження, поглибили джерелознавчу методичку. Важливе значення мало і включення ними вітчизняної історії в загальноєвропейський контекст.

Список використаної літератури та джерел:

5. Большая советская энциклопедия : [в 30 т.] / гл. ред. А. М. Прохоров. — 3-е изд. — М. : Советская энциклопедия, 1969-1978.
6. Дементьев И.П. Историография истории Нового времени стран Европы и Америки. – М.: Высшая школа, 1990. — 512 с.
7. Историография истории южных и западных славян // МГУ, исторический факультет, кафедра истории южных и западных славян, курс лекций. – Москва: Московский университет, 1987.
8. Лаптева Л. П. Краледворская и Зеленогорская рукописи и их оценка в России XIX и начала XX вв. // [Studia slavica, Budapest, 21, 1975, С. 67-94](#)

ПРАВА ЛЮДИНИ: ІСТОРИЧНИЙ ВИМІР І СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ

Цивінська К.В.

*учениця 10 класу спеціалізованої
загальноосвітньої школи I-III ступенів № 8
з поглибленим вивченням окремих предметів та курсів
м. Бердичева Житомирської області*

Конституційний статус людини і громадянина: проблеми захисту

Постановка проблеми. Права людини, гарантовані Конституцією та міжнародними угодами нашої країни, мають бути реалізовані. Один із засобів реалізації прав людини полягає у тому, що їх можна захистити у випадку порушення.

Реальний захист прав людини належить до найгостріших проблем української дійсності. Держава зобов'язана проявляти активність у забезпеченні прав людини, у створенні матеріальних, організаційних, соціальних, політичних та інших умов для найповнішого використання людиною своїх прав і свобод.

Соціальний захист громадян – це дуже важлива проблема Української держави. Вітчизняні науковці, експерти (В. Горбулін, О. Власюк, О. Більовський та інші) різнобічно осмислюють цю суспільну проблему. Складність окресленої проблеми та недостатня розробленість системи соціального захисту засвідчують актуальність наукових розвідок і необхідність пошуку сучасних підходів у вирішенні нагальних і стратегічних питань.

Мета статті: здійснити аналіз вирішення проблем забезпечення захисту прав громадян.

Виклад основного матеріалу. Держава виступає як політико-правова організація суспільства, яка є якісно новим етапом розвитку суспільства, характерною ознакою існування держави. Властивою для держави категорією є громадянин, статус якого визначається позитивним правом. Однак, позитивні права громадян, у тому числі основні права, закріплені в конституції держави,

виражають природничо-правове начало, тобто ґрунтуються на правах людини. Конституційні права є трансформацією природничо-правових засад у позитивно-правові інститути. Державно-правове визнання прав людини є гарантією їх реалізації з боку держави. Виходячи з того, що права і свободи людини належать кожному індивіду, а права і свободи громадянина — тільки тим особам, які є громадянами цієї держави, і стаття 3 Конституції України дає нам можливість чітко зрозуміти сутність конституційних прав і свобод людини: “ Людина, її життя і здоров’я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов’язком держави“. Це дуже істотно, бо кожна держава зобов’язана перед усім піклуватися про своїх громадян з огляду на свої можливості.

Система конституційних прав людини і громадянина в Україні охоплює теоретично максимально всеосяжний спектр прав і свобод у виборі способів і засобів життєдіяльності кожної людини, що проживає чи перебуває в нашій країні. І це, безумовно, позитивне надбання нашого суспільства. Однак практична реалізація та захист цих прав і свобод майже щоразу наштовхуються на значні перепони і перешкоди, що мають як об’єктивний, так і суб’єктивний характер та є підґрунтям для невирішених проблем у цій сфері.

Уявлення про рівність змінювались разом із зміною історичних епох. А в умовах трансформації соціально – економічних відносин, побудови правової демократичної держави набувають особливої актуальності. Видатні мислителі намагались знайти таку форму державного і суспільного устрою, за якого б відбулось реальне втілення принципу рівності. Сама демократія базується на рівності, сутність якої полягає у рівних правах кожної конкретної людини. Практична реалізація принципу рівності викликає певні труднощі. Значна частина населення України не вважає, що дійсно усі рівні перед законом і судом. Принцип рівності конституційних прав і свобод громадян України та їх рівності перед законом означає, що забороняються

будь-які форми обмеження прав громадян за расовою, політичною, релігійною, статевою, етнічною, соціальною, мовною, майновою чи іншими ознаками.

Рівність всіх перед законом означає, що закон, його приписи рівною мірою є обов'язковими для всіх його адресатів; що суд в рівній мірі є доступним для усіх і суд в своїй діяльності з розгляду спорів повинен керуватися тільки законом, а не якимись іншими підставами.

Основною проблемою захисту громадян є : по-перше, низький рівень правової культури і правової свідомості . Ця проблема дуже актуальна сьогодні , адже події на сході України в 2014 році розширили сферу дії системи соціального захисту. Виникла потреба здійснення соціального захисту військовослужбовців та інших учасників антитерористичної операції, які захищають незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України. Учасників антитерористичної операції віднесено до категорії учасників бойових дій, що надає їм право користуватися гарантіями соціального захисту ветеранів війни. Створено Державну службу України у справах ветеранів війни та учасників антитерористичної операції, на яку покладено завдання соціального захисту ветеранів війни та учасників антитерористичної операції. Державна політика у сфері соціального захисту включає забезпечення їх адаптації та психологічної реабілітації, забезпечення санітарно-курортним лікуванням, технічними та іншими засобами реабілітації, забезпечення житлом ветеранів війни, надання їм освітніх послуг, соціальної та професійної адаптації військовослужбовців, які звільняються з військової служби, інших учасників антитерористичної операції та осіб, звільнених з військової служби, організації з поховання. Крім того, на зазначену Державну службу покладено завдання надання волонтерської допомоги: громадянам, які беруть участь у виконанні чи забезпеченні робіт, пов'язаних з проведенням антитерористичної операції, бойовими діями, збройним конфліктом, у тому числі в період здійснення догляду за хворими, інвалідами, самотніми, людьми похилого віку та іншими особами, які через свої фізичні, матеріальні чи інші особливості потребують підтримки та допомоги і проживають в районі проведення антитерористичної операції, бойових дій, збройного конфлікту.

По-друге, низький рівень законності (дотримання правопорядку) у житті суспільства і держави та відсутність безумовної відповідальності кожної без винятку особи як перед собою, так і оточенням за процес і результати своєї діяльності об'єктивно зумовлений, традиційним намаганням будь-якої влади всіляко обмежувати свободу життєдіяльності та самореалізації людини шляхом встановлення таких механізмів правового регулювання суспільного та особистого життя, що не залишають їй свободи вибору і, під приводом необхідного упорядкування суспільних відносин, заганяють її у складне становище нею ж (владою) створених правил поведінки. Якщо ж до цього додати існування неправого «правопорядку» шляхом створення та ухвалення не правових законів, вибіркову політичну та юридичну відповідальність окремих представників суспільства (в першу чергу – можновладців та їхнього оточення) за вчинені ними правопорушення – причини зазначених проблем стають більш аргументованими і вагомими.

Висновок. Підсумовуючи, слід зазначити, що удосконалення механізмів реалізації прав і свобод людини, дії та дієвості права, слугують створенню надійних гарантованих можливостей щодо захисту прав і свобод в умовах подолання економічної, соціальної та духовної криз будівництва демократичної України.

Отже, саме тому необхідно працювати над :

- Формуванням адекватного розуміння кожною людиною своїх прав і свобод, а також навчанням її методам і засобам їх утвердження, захисту від будь-яких порушень і зазіхань в першу чергу з боку держави, окремих членів суспільства та їхніх угруповань;
- Створенням таких політичних, економічних, правових і культурних умов життєдіяльності суспільства і держави, в яких би ці права і свободи могли бути повною мірою реалізовані.

Список літератури:

1. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2015 році». – К. : НІСД, 2015. – 684 с.

2. Аналітична доповідь до позачергового Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України у сфері національної безпеки». – К. : НІСД, 2014. – 148 с.

3. Закон України «Про внесення змін до статті 6 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>

4. Захистити трудові права демобілізованих учасників АТО. - 27.11.2015 [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://dsvv.gov.ua/aktualni-rytannya/zahystyty-trudovi-prava-demobilizovanyh-uchasnykiv-ato.html>

5. Міністерство соціальної політики України [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://www.mlsp.gov.ua//dsvv.gov.ua/pro-derzhavnu-sluzhbu/orhanizatsijno-planova-robota/osnovni-napryamy-diyalnosti.html>

6. Програма діяльності Уряду в сфері соціальної політики на 2015 рік [Електронний ресурс] // Режим доступу : http://www.mlsp.gov.ua/labour/control/uk/publish/article?art_id=169688&cat_id=10717

Блах А.В.

*учениця 10 класу спеціалізованої
загальноосвітньої школи I-III ступенів № 8
з поглибленим вивченням окремих предметів та курсів
м. Бердичева Житомирської області*

Конституційний статус людини і громадянина: проблеми захисту

Постановка проблеми: Україна твердо стала на шлях демократичного розвитку. Закріплені в Конституції України права та свободи людини є реальним шляхом до побудови правової держави, усвідомлення її абсолютної цінності, піднесення особистості, забезпечення правового характеру взаємовідносин громадянина і держави. Але проблемою залишається формальність даних прав та свобод, їх відсутність на практиці. Існує нагальна

потреба в перегляді законодавства, уникненні колізій, зміцненні авторитету держави у суспільстві, підвищенні правової культури громадян, розвитку механізму захисту прав та свобод людини та громадянина.

За даними соціологічних досліджень 2017 року, які підтверджують :

Запит на правозахист присутній у тотальній більшості громадян: близько 80% виступають за необхідність підвищувати особисту та суспільну правову обізнаність.

Головні бар'єри на шляху до захисту прав: нестача знань про механізми, алгоритми захисту, нечесні, непрозорі суди.

Опитувані вважають ефективними неправові методи відстоювання своїх прав разом із звернення до суду - родинні зв'язки або особисті знайомства, звернення в ЗМІ.

Мета статті: дослідити конституційний статус людини і громадянина, висвітлити найголовніші проблеми захисту прав людини.

Виклад основного матеріалу: Конституція України, проголошуючи права людини і громадянина, виходить із системи прав і свобод, що визначаються теорією конституційного права.

Лише після здобуття незалежності Україна почала у повній мірі виправляти недоліки правової системи у дотриманні та захисті прав людини. Широкомасштабне входження нашої держави до міжнародного правового простору на сьогодні є неможливим без визнання та гарантування прав людини в обсязі міжнародних стандартів.

І якщо спочатку це визнання в деякій мірі мало декларативний характер, то останнім часом спостерігається реальне втілення прав і свобод у правову практику. Вони дійсно стають підґрунтям розвитку всієї правової системи, всіх галузей вітчизняного права, основою розвитку законодавства та судочинства.

У правовій державі, якою проголошено нашу країну, людина, її права і свободи не лише декларативно оголошуються найвищою цінністю, вони мають стати реальною метою державного розвитку, оскільки держава повинна не лише визнавати людину найвищою соціальною цінністю, але й охороняти, забезпечувати ці права, вживати відповідні заходи у цьому напрямку .

На превеликий жаль, для нашої країни такий стан речей – це лише бажана мета, стратегічна ціль, а не реальна практика сучасної правозахисної діяльності, не норма поведінки державних службовців фактично всіх рангів і рівнів [6].

В ст. 3 Конституції України визначається, що «Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» [2]. Конституція закріплює широке коло особистих, культурних, економічних, політичних, соціальних та інших прав і свобод особи. Саме права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, яка забезпечує судовий захист, створює адміністративно-правові форми захисту прав і свобод особи в країні та на міжнародному рівні [3].

Безперечно, проблема реальності прав, свобод, обов'язків і законних інтересів має не тільки правовий аспект. Вона тісно пов'язана з політичним і економічним положенням суспільства, станом його духовності та консолідованості [5]. Отже, для того, щоб створити в Україні правову державу, в якій би були реальними права, свободи і обов'язки людини та громадянина, потрібно:

- створити єдину Концепцію забезпечення прав, свобод, обов'язків і законних інтересів людини та громадянина;

- у згаданій Концепції або в іншому законодавчому акті передбачити шляхи підвищення правової культури посадових осіб;

- слід активно пропагувати, а, можливо, навіть і вчити самих громадян захищати свої права, використовуючи правосуддя, можливість звернення до вітчизняних державних органів і міжнародних та національних недержавних органів і організацій. Такими засобами захисту можуть бути звернення до засобів масової інформації, використання найрізноманітніших громадських об'єднань, звернення до трудових колективів. Особливого значення набувають правозахисні рухи, тобто колективні дії у формі різних об'єднань для захисту прав і свобод, що переслідують або ж загальні, або ж конкретні цілі.

Конституцією України гарантовано право на безоплатну правову допомогу, яка надається координаційними центрами з надання правової допомоги відповідно до Закону України «Про безоплатну правову допомогу» [1].

Безоплатна вторинна правова допомога - вид державної гарантії, що полягає у створенні рівних можливостей для доступу осіб до правосуддя та включає такі види правових послуг:

- 1) захист;
- 2) здійснення представництва інтересів осіб, що мають право на безоплатну вторинну правову допомогу в усіх державних органах;
- 3) складення документів процесуального характеру.

З метою забезпечення спрощення доступу громадян до безоплатної правової допомоги, розширення можливостей надання їм як первинної, так і вторинної правової допомоги у цивільних та адміністративних справах, передбачено утворення та розвиток мережі дистанційних та мобільних пунктів доступу до безоплатної правової допомоги для соціально-вразливих категорій громадян.

Важливим та ключовим етапом проведення інформаційної кампанії серед населення є розміщення на офіційних сайтах органів державної влади, органів місцевого самоврядування та громадських організацій публікацій про систему безоплатної правової допомоги; постійна тісна співпраця та налагодження контактів із місцевими ЗМІ, зокрема здійснення публікацій в газетах, виступи на радіо, проведення інформаційних зустрічей тощо.

За безоплатною вторинною правовою допомогою найчастіше звертаються: малозабезпечені верстви населення, інваліди, ветерани війни, внутрішньо переміщені особи, діти, позбавлені батьківського піклування, діти, які перебувають у складних життєвих обставинах.

Протягом 2017 року до Бердичівського місцевого центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги зверталися частіше з наступних питань: цивільного права, соціального забезпечення, сімейного права, спадкового права, адміністративного права, земельного права, трудового права, житлового права, договірної права, з питань виконання судових рішень, та з інших питань.

Висвітленням питань БПД у м. Бердичеві займається місцева газета «Земля Бердичівська» [9]. В одній із статей вона повідомляє жителям міста про порядок надання допомоги, хто має право на БВПД; куди потрібно звертатися,

щоб отримати правову допомогу; що потрібно для звернень до центру правової допомоги та інші важливі питання по цій темі.

Фахівці центрів правової допомоги можуть проконсультувати людей на дому, допомогти у складенні заяв, скарг, процесуальних та інших документів правового характеру; за потреби адвокати системи безоплатної правової допомоги безоплатно можуть здійснити представництво інтересів осіб в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами.

Метою БПД у першу чергу є посилення правової спроможності громадян та допомога у вирішенні проблемних питань у досудовий спосіб. Також працівники бюро надають безоплатну первинну правову допомогу, тобто юридичні консультації, забезпечують доступом до безоплатної вторинної правової допомоги. Центри правової допомоги та бюро проводять виїзні консультації людям із інвалідністю, самотнім та нужденним.

Надання адресної безоплатної правової допомоги самотнім громадянам, людям похилого віку та громадянам із інвалідністю за місцем їх перебування є одним із пріоритетних завдань місцевих центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги та бюро.

З 7 червня 2017 року почав діяти загальнонаціональний правопросвітницький проект «Я маю право» [8]. Проект реалізується Міністерством юстиції у співпраці із системою БПД та територіальними органами юстиції за підтримки міжнародних донорів та партнерів, метою якого є підвищення рівня правової культури та правової свідомості громадян та розвиток системи БПД. Ціллю даного проекту є інформування громадян щодо використання та захисту їхніх прав у повсякденному житті. Такий проект діє у всіх містах України, включаючи віддалені селища, де функціонують центри та бюро БПД.

Таким чином, в рамках проекту протягом 2017 року було розроблено, надруковано та розповсюджено: перші тиражі інформаційних буклетів, макети зовнішньої реклами, серію соціальних відеороликів, проведено серію правопросвітницьких заходів за участю управлінь юстиції, центрів та бюро БПД по всій території України.

Конституційне право закріплює основи правового статусу, які однакові для всіх людей і громадян і носять базовий характер стосовно інших статусів особи. Особливе значення у цьому зв'язку набувають норми Конституції України. У цій сфері діє низка законодавчих актів України та міжнародно-правових актів. Кожна із галузей права закріплює певну частину прав і свобод у визначеній сфері суспільних відносин: трудових, цивільних та інших. В цілому ж права і свободи людини не носять вичерпного характеру, тобто не залежать від закріплення у тому чи іншому нормативному акті [4].

Одним із видів прав та свобод людини і громадянина є соціальні права і свободи. Соціальні права - це можливості людини і громадянина із забезпечення належних соціальних умов життя.

Однією з найбільших проблем захисту людини і громадянина в соціальній сфері є надання субсидій на оплату послуг житлово-комунального господарства.

У зв'язку із суттєвим підвищенням цін на житлово-комунальні послуги з одного боку і низьким рівнем доходів великої частини населення України з другого, суттєвим напрямом соціального забезпечення стало надання субсидій на оплату комунальних послуг.

Субсидія – це програма адресної соціальної допомоги, що надається державою за рахунок коштів бюджету малозабезпеченим верствам населення [7].

Проблема в тому, що поступово вносяться зміни надання субсидії населенню:

1. Зниження соціальних норм;
2. Зміна опалювальний періоду;
3. Доходи беруться за два попередніх квартали, а не за рік;
4. Переплату за комунальні послуги "спишуть" з рахунку;
5. Субсидія не надається боржникам по ЖКГ.

Висновок. Сучасна Українська держава формує свою правову систему, знаходиться у динамічному розвитку. Для подолання нагальних проблем реалізації прав та свобод громадянина знадобиться чимало часу та зусиль не тільки органів державної влади, посадовців, а й самих громадян. На сьогодні

важливу роль відіграє інтеграція України до Європейського Союзу. Норми національного права адаптуються до європейських, що є позитивною зміною на краще.

Список використаних джерел та літератури:

1. Закон України «Про безоплатну правову допомогу». Закон від 02.06.2011 № 3460-VI // ВВР. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/3460-17>
2. Конституція України від 28 червня 1996 року.
3. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права людини.
4. Конституція України та її функції: проблеми теорії та практики реалізації. До десятої річниці прийняття Конституції України / О.В. Скрипнюк. – К. : Академія правових наук України, 2005.
5. Конституційне право України : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / за ред. В.П. Колісника та Ю.Г. Барабаша. – Х. : Право, 2008.
6. Суценок В.М. «Проблеми реалізації прав і свобод людини та громадянина в Україні» (у контексті верховенства права). – Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/NaUKMAun_2012_129_9.pdf
7. <http://www.msp.gov.ua/content/subsidii.html>
8. <http://pravo.minjust.gov.ua/>
9. <https://www.zb.zt.ua>

Загарій В.В.

*учениця 10 класу спеціалізованої
загальноосвітньої школи I-III ступенів № 8
з поглибленим вивченням окремих предметів та курсів
м. Бердичева Житомирської області*

Причини корупції в Україні, шляхи її подолання

Найбільш корумпованою на Житомирщині залишається сфера регулювання земельних відносин, пов'язана із набуттям права власності чи отриманням в користування земельних ділянок. Про це свідчить і рівень посад затриманих корупціонерів. Так, було заблоковано корупційну схему одержання хабарів за сприяння у отриманні в оренду земельних ділянок для ведення фермерського господарства, яку запровадили керівники державної адміністрації та районної ради Малинського району. Чинників затримали під час одержання 40 тис. гривень хабара від місцевого фермера.

Спільно з прокуратурою Житомирської області викрито протиправну діяльність голови земельної комісії Новогуївинської селищної ради і депутата цієї ж ради, члена земельної комісії, які вимагали гроші від мешканців регіону за дозволи на виготовлення проекту землеустрою щодо відведення земельних ділянок. Їх було затримано при одержанні 80 тис. гривень неправомірної вигоди. Суд першої інстанції визнав хабарників винними у вчиненні злочину та засудив до 8,5 і 8 років позбавлення волі, відповідно, із конфіскацією майна.

Актуальність. Корупція в Україні та методи боротьби з нею на державному рівні – питання, яке постійно висвітлюється в ЗМІ, обговорюється громадськістю. Поняття «корупція» можна почути будь-де, в магазині чи у лікарні. Громадськість широко обговорює наслідки корупції, але не часто замислюється над причинами і способами подолання цього суспільного явища.

Мета: розкрити причини і визначити способи подолання негативного суспільного явища – корупції.

Виклад матеріалу. Це питання болюче для України, але слід зазначити, що наша держава – не єдина в світі, в якій існує корупція. На державному рівні є розуміння цієї проблеми і необхідність боротьби з нею. Боротьба з корупцією в державі – один з головних напрямків роботи влади.

Особливості корупції в Україні

По-перше, на побутовому рівні вважають, що корупція існує лише у вищих ешелонах влади, а насправді вона пронизує все суспільне життя. Подяка

у вигляді грошей, подарунку за послуги лікарю тощо вважається нормою, а на Заході – це прояви корупції.

Крім того, серед владної еліти корупція не засуджується в моральному сенсі, а використовується лише як політична риторика під час виборчих кампаній. Тому всі антикорупційні органи, які були створені в Україні, з 1994 року майже не діють. Вони існують суто формально.

Політична корупція в Україні визначається тим, що за системою політичного квотування формується судова гілка влади, Конституційний суд, Верховний суд. І сама судова система стає повністю залежною від політичних партій.

Призначення на посади губернаторів, глав держадміністрацій із кола осіб, визначеного не за фаховими, моральними якостями, а за критеріями кумівства, земляцтва, особистої відданості. Це суто українська ознака корупції.

Прокуратура стоїть над різними органами влади та силовими структурами. Правляча еліта, яка формує Прокуратуру, здатна використовувати її для знищення і дискредитації політичних опонентів. Отже, Прокуратура наразі сама є ефективним засобом корупції.

І останнє – за найостаннішими світовими рейтингами Україна є однією з найбільш корумпованих держав. Ці дані подають, як правило, транснаціональні компанії, які закладають у свої видатки суму хабарів. Тому 104 місце для України в рейтингу найбільш корумпованих держав зі 163 – це ганьба!

Способи подолання корупції.

Аби подолати корупцію в Україні, слід в першу чергу привести антикорупційне законодавство у відповідність до вимог ООН і Європейського Союзу. Потрібно мобілізувати всю правоохоронну систему на боротьбу з корупцією. А це:

реформа судової системи (виборність суддів, вибори на чітко обмежений термін не більше 10-ти років),

обмеження суддівського імунітету;

реформа української прокуратури у відповідності до рекомендацій Венеціанської комісії;

виборність губернаторів і глав районів прямим таємним голосуванням на альтернативній основі;

обмеження депутатської недоторканності;

зміна виборчого законодавства (відкриті списки, встановлення 450 мажоритарних округів тощо).

Все це вимагає прийняття нової редакції Конституції, але затвердженої в законний спосіб через парламент.

Крім того, слід новій Верховній Раді України прийняти жорсткі закони, які б поставили надійний заслін на шляху корупції серед чиновництва.

Першим кроком має стати антикорупційна пропагандистська кампанія, головна мета якої – виховання антикорупційного духу у свідомості населення.

Головною перешкодою позитивному розвитку України є система бюрократичного державного правління. Її подолання відбувається заміною бюрократичного державного правління демократичним державним правлінням, одним словом – демократизацією, тобто передачею народу частини владних повноважень депутатів і чиновників. Така передача відбувається через надання чинності:

- закону про референдум;
- закону про вибори, в якому втілена гібридна виборча система;
- закону про відкликання депутата в будь-який час його виборцями;
- закону про обрання кожні п'ять років всіх суддів народом;
- закону про відкликання судді в будь-який час його виборцями;
- законам про обрання народом кожні п'ять років керівництва прокуратури, поліції, освіти та охорони здоров'я від райвідділу до міністра;
- закону про скасування всіх існуючих та заборону введення нових посадових пільг і привілеїв.
- закону, який визначає для всіх податків наступний порядок: податки збираються за місцем створення виробу або надання послуги, але збирач податків може використати зібрані кошти тільки після перерахування фінансових коштів податковому органу більш наближеному до центральної податковій службі країни в обсязі X % від зібраної суми, де X - число, визначене законом.

Висновок: Провідними напрямками в подоланні корупції мають стати дотримання правових норм у сфері запобігання та протидії корупції; рівність усіх перед законом; невідворотність юридичної відповідальності за вчинення корупційного правопорушення; поєднання зусиль держави і громадськості. Заходи протидії корупції повинні мати довгостроковий і послідовний характер. Зменшення ступеня корупційних діянь в Україні можливе лише за умови координації зусиль та засобів різних державних структур, суспільства, міжнародних організацій, а також шляхом формування у суспільстві негативного ставлення громадськості до цього явища як до суспільно негативного. Адже основна проблема боротьби з корупцією в нашій державі навіть не в її розмахах, а в тім, що суспільство сприймає корупцію як явище буденне, звичний засіб досягнення мети. Змінити ментальність українського суспільства не можливо, допоки всі не побачать у цьому проблеми.

Список використаних джерел та літератури:

1. Рішення виконавчого комітету Бердичівської міської ради від 03.02.2016 р. №46 “Про затвердження тарифів на послуги миття КП “Міська лазня”” // Земля Бердичівська. – Режим доступу до тексту: <https://www.zb.zt.ua/page/214/?p=hzwf>
2. Журавський В. Особливості корупції в Україні та шляхи її подолання. –Режим доступу до тексту: <https://podil.kievcity.gov.ua/content/vitaliy-zhuravskyy-doslidyv-osoblyvosti-korupcii-v-ukraini-ta-shlyahy-ii-podolannya.html>
- 3.Бережна І. Україна на шляху подолання корупції в державі. – Режим доступу до тексту: <https://blogs.korrespondent.net/blog/celebrities/3258849-ukraina-na-shliakhu-podolannya-koruptsii-v-derzhavi>
4. Христич І. О. Корупція в Україні: сучасний стан та шляхи її подолання. – Режим доступу до тексту: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/3732/1/Xristich_61_64.pdf